

20'LER

20 Devrimci Ermeni, 15 Haziran 1915

20'LER

Քսան հայ յեղափոխականներ, 15 յունիս 1915 թ.

Giriş

15-16 Haziran 1915'de Beyazıt'da asılan Ermeni sosyalisti Paramaz ve 19 yoldaşının trajik hikayeleri, günümüzde de, Ermeni toplumunun belleğinde silinmeden duruyor. Bunun karşılığında, son yıllarda geçmişle yavaş da olsa yüzleşmeye başlayan Türkiye'deki siyasi çevreler 20'lerin davasından pek haberdar değil...

Unutmaya karşı olmak ve geç de olsa adaletin yerine getirilmesi gibi bir noktadan hareket ederek, 20'lerin asılması olayını gündeme getirmek Türkiye'nin mazisinde gezinen hayaletlerle yüzleşmesinin vazgeçilmez koşullarından biri olmalıdır.

Paramaz ve yoldaşları için adalet talep ederek, gerek devlet gerekse de toplum olarak özür dilenmesini talep ettiğimiz zaman etik kaygıların

ötesine geçerek kendi tarihimizle yüzleşeceğimizi ve kanayan yaraların kapanması için somut adımlar atmış olacağımızı vurgulamamız gerekiyor. Barış ve demokrasitaleplerinin yükseldiği devletin yeniden şekillenmesinin bazen üstü açık bazen de kapalı olarak tartışıldığı günümüzde, Paramaz ve yoldaşlarını, ötekilerin sosyalistleri, öteki toplumun kahramanları olmaktan çıkarıp kendi tarihimizin bir parçası, kendi kahramanlarımız ve yeni kuşaklara örnek olarak gösterilmesi gereken isimler olarak andığımız zaman, gelecek kuşaklara herkesin barış ve kardeşlik içinde yaşadığı bir ülke bırakırız; aksi takdirde, geçmiş kuşakların omuzlarımıza yüklediği utanç verici yükü suskunluğumuzla daha da ağır ve taşınmaz bir hale getirerek bizlerin mirası olarak geleceğe devir edeceğiz.

15 Haziran 1915: Paramaz ve Yoldaşlarının Asılması

1914 yılının Haziran ayında Sosyal Demokrat Hınçak Partisi (SDHP) üyesi 120 kişi, İttihat ve Terakki yöneticileri Talat, Enver ve Cemal Paşa'lara suikast yapılacağı ihbarı üzerine gözaltına alındı. Gerçekten de 17 Eylül 1913'te, Romanya'nın Konstanz (Köstence) şehrinde SDHP'nin VII. Kongresi'nde alınan kararlardan biri bu yöndedir. Ancak, alınan karar henüz tasarım aşamasında olduğundan ve somut olarak hiç bir adım atılmadığı için tutuklamaların idamla sonuçlanacağını kimse tahmin etmez. Nitekim gözaltına alınanlardan 71'i rüşvetle ve araya giren araçlar sebebiyle serbest bırakılırlar. Tutuklanan 49 SDHP'linin içinde, merkez komitesi üyesi olan Paramaz (Madteos Sarkisyan) ve partinin diğer önde gelen isimleri de vardır.

Tutukluların Divan-ı-Harp'de 17 gün süren yargılanması 10 Mayıs 1915'de başlar ve 27 Mayıs 1915'de sonuçlanır.

Paramaz'ın da dâhil olduğu 22 SDHP üyesi, "Özgür ve bağımsız bir Ermenistan kurma amacıyla silahlı eylemlerde bulunmak, yabancı devletleri Osmanlı'ya karşı kışkırtarak, devletin bölünmez bütünlüğüne yönelik tehlikeli planlar yapıp, Osmanlı halklarından bir kısmının Osmanlı hakimiyetinden

ayrılıp kendi başına devletler yaratma amaçlı, değişik yerlerde alenen ve gizli toplantılar gerçekleştirmek, basın-yayın yoluyla bu amaçların propagandasını yapmak ve kışkırtıcı çalışmalar örgütlemekle " suçlanarak idama cezasına mahkum edilirler.

Fakat, tutuklu 22 sanıktan Stepan Sabah-Gülyan ve Hagop Tivrapyan (Varazdat)'ın hakkındaki idam cezası ise kaçak oldukları için yerine getirilemez.

Divan-ı Harp'te yargılananlardan yirmiden fazlası için de değişik hapis ve sürgün cezaları kararı verilir.

Böylece hafızalara 20'ler olarak geçen Paramaz ve yoldaşları sorgulanmaları sırasında işkence görür, kötü hapis hane koşulları içinde tutulur ve karar sonrası ayrı ayrı zincirlenerek Merkez Cezaevi adlı zindanın bodrumunda bekletilirler.

Paramaz'ın Savunması

17 gün süren mahkeme sırasında Paramaz ve Mahkeme Başkanı Hürşit arasında geçen diyaloglar, gerek Paramaz'ın yaptığı savunmanın günümüze kadar geçerliliğini koruyan boyutları gerekse de yapılan adaletsizliğin boyutlarını göstermesi bakımından büyük bir öneme sahiptir. Duruşmanın son gününde Yargıç Hürşit'in yaptığı konuşma ve Paramaz'ın bu konuşmaya verdiği cevap düşündürücü ve öğreticidir:

Mahkeme başkanı Hurşit: "Tarihin özellikleri bizim gerçekliğimizde öylesine bir şekilde biçimlenmiştir ki, birisi için "yurtseverlik" olarak nitelenen, diğeri için yıkıcı bir ihanettir. Ve böylece birlikte yaşayan uluslar arasındaki karşılıklı ilişkiler uluslararası yasa ve sosyal kavramların inkarı manasına gelir. Bugün bu duruşmaların son günündeyiz ve kalplerimizde büyük bir acı ile yeteri kadar dolu hafızamıza burada sizinle harcadığımız bu günleri kayıt ediyoruz. Bu mahkemelerde sıradışı ve tanımlanamaz bir şey vardı. Tanımlanamaz çünkü ne siz ne de biz, birbirinin dünyasını kavrayacak kadar bilgiğe sahip değiliz. Efendiler, sizin sahip olduğunuz yurtseverliği kesin bir kararlılıkla reddederken duyduğum üzüntüyü tahmin edemezsiniz. Sizler gibi yaşam dolu sıcakkanlı varlıkların mantıklarını duygularına kurban etmesinden daha kalp kırıcı ne olabilir; yanlış inançlarınız sizleri bir çıkmaza götüren bir yola soktu... Eğer bir bayrak altında ortak refah ideali savunulsaydı sizin gibi maharetli bireyler ne kadar büyük işleri başarırlardı... Bizlerin sahip olmadığı karşılıklı anlayıştan ne kadar da faydalanabilirdik; diğeri sonuç ise üzücü ve karanlıktır." der...

Hurşit'in bu sözleri üzerine gözle görülür bir şekilde etkilenmiş olan Paramaz kürsüye çıkar ve şöyle der:

"Biraz önce Hurşit Bey burada bazı

ifadelerde bulundu. Evimden ve ailemden ayrı geçen uzun yıllar sonunda geri dönüp, kızımın beni tanımadığını anladığım zaman dahi etkilememiş ve yaşamında hiç bir zaman ağlamamış olan ben, Hurşit Bey'in yaptığı konuşmanın samimi-yetinin beni derinden etkilediğini söylemekten utanmıyorum...

Ve ben Paramaz, ağladım... Çünkü Hurşit Bey, "Ne kadar güzel işler başarılabilirdi" dediği zaman yarıya parmağını bastı.

O kelimelerde ışıldayan gerçekliği bulduğum için ağladım.

Biz de aynı soruyu soracak ve ekleyeceğiz:

Bu ülkenin refahı için yapmadığımız ne kaldı? Ermenilerin ve Türklerin kardeşliğini sağlamak için öylesine fedakarlıkları kabul ettik. Ne kadar enerji tükettik ve ne kadar çok kanımızı akıttık. Bu kadar acıya katlanmamızın nedeni güven yoluyla birbirimizi yükseltmek idi. Ve bizim karşılaştığımız nedir?

Yalnızca bizim olağanüstü çabalarımızı yok saymakla kalmadınız, aynı zamanda bilinçli olarak bizi imha etmeye çalıştınız. Suç ve baskıyı desteklediniz ve her türlü protesto biçimini susturmayı denediniz...

Bir gün kendi onurumuzu korumak için kendimizi savunmaya karar verdiğimizde bizi katletmeye başladınız... Kesip budanan Mithatçı anayasanın bize tanıdığı hakları kullanmayı denediğimizde bizi yuların sağladığı korumanın dışında bıraktınız.

Beyler, insanları onların yaptıkları işle, gelenekleriyle, fikirlerinin bütünlüğü içinde yargılayın.

Ben bu ülkeden ayrılmak isteyen biri değilim. Tam tersine, bana ilham veren fikirlerle yüzleşmeyi reddederek kendisini benden ayıran bu ülkedir.”

* * *

Paramaz'ın yaptığı savunma ile ilgili diğer bilgiler yazar ve politikacı Stepan Sabah-Gülyan (Asıl adı Stepanos Der-Danielyan) tarafından aşağıdaki gibi aktarılmaktadır:

Bilinmelidir ki, bu davada suçlananlar dışında Divan-ı Harp'te, Hınçak Partisi de muhakeme edilmekteydi. Bu konu etrafında hâkim ve Paramaz arasında çok sert bir tartışma yaşanmıştı.

Paramaz, adeta savcı edasıyla 'Hınçak Partisi'ni yargılamadan önce devletin İçişleri Bakanlığı'nın suçlu sandalyesine oturtulması gerektiği gibi hâkimi köşeye sıkıştıran beyanlarda bulunmaktaydı.

“Söylediğim çok basit” diyordu Paramaz, “Hınçak Partisi, 1908 Meşrutiyet ilanı akabinde kabul edilen anayasa temelinde, toplumsal yararlılığı, amacı ve programı bu

* Aktaran: A Question of Genocide: Armenians and Turks at the End of the Ottoman Empire Edited by: Ronald Grigor Suny, Fatma Müge Göçek ve Norman M.Naimark, Oxford University Press, 2011, sayfa 106-107

devletin İçişleri Bakanlığı tarafından kabul ve onay görmüş, resmi kaydı yapılmış bir partidir. Öyle ki, bu durumda bir suçlu varsa eğer, bu İçişleri Bakanlığı'dır.”

Paramaz neredeyse bir hukukçu yeteneğiyle, yapılan tüm suçlamaların temelsiz olduğunu gösteriyor, onları teker teker reddediyordu. Mahkeme başkanına Hınçak Partisi'nin 1908 anayasasının kabulünden çok ama çok önceleri (tam 30 yıl önce) kurulmuş bir Parti olması nedeniyle, o ve arkadaşlarının yargılanmasının kanunsuz olduğunu” belirtiyordu.

“Sultan'a karşı sadece Hınçak Partisi değil, İttihat ve Terakki de mücadele ediyordu. Bunun için Hınçak Partisi suçluya eğer, o halde İttihatçılarla ile birlikte, tüm diğer muhalif partiler de suçlu görülme-lidir” diye ısrar ediyordu.

Mahkeme başkanı Hurşit'in, “Türkiye'yi parçalayıp, yok etmek niyetiyle bağımsız bir Ermenistan kurma amacına hizmet ettiğiniz doğru mudur?” sorusunu Paramaz: “Siz ülkemizi bundan altı yüz yıl önce bizden koparmaya çalışıp, işgal ettiniz. Halkımızı sürekli olarak katliamlar yoluyla imha etmeye çalıştınız ve şimdi de tüm Osmanlı vatanını bir Türkiye'ye dönüştürme çabası içerisindeyiz.

Ancak siz bunu yaparken suçlu görülüyorsunuz da, aynı şeyi yapmaya kalkışıp, tarihsel hakkımızı yeniden elde etme amacı için çabaladığımız için biz mi suç işlemiş sayılıyorz yani !” diye cevapladı.

İdamların İnfazı

15 Haziran 1915 sabahı, henüz şafak sökmekteyken zindanlarından çıkarılan 20'lerin idamlarını dinsel görevi gereği bizzat izleyen ve o günün tek Ermeni şahidi olan papaz Kalust Boğosyan idamların infazını kaleme almıştır:

“Bir iki saat orada bekledikten sonra beni Divan-ı Harb'e götürdüler. Ayaklarım bana itaat etmiyor, sanki geri geri gidiyordu. Düşüncesiz, isteksiz ve azimsiz, sarhoş gibi yürümekteydim sanki...

Tüm düşüncelerim beynimden çıkarılmıştı dersiniz, oracıkta düşüp ölmeyişim bile büyük bir şeydi.

Divan-ı Harb'in önüne ulaştığımda fark ettiğim üç ayaklı darağaçlarını görünce, az sonra orada idam edilecek şehitlerimizi düşünerek kendime geldim.

Kanım başıma fırladı, tüm vücudumu soğuk, buz gibi ter kapladı ve neredeyse düşüp bayılacaktım ki, yanımdakiler beni tuttular.

Divan-ı Harp denilen kurumdan içeri girerek, orada bir odaya doğru yönlendirildim. Kapının önünde, darağacına asılacak olan ipleri hazırlamakla meşgul iki Çingene oturuyordu.

Odanın önünden geçip giden subaylar bu çingenelerle şakalaşıyorlardı. Orada, bir saatten fazla bekletildim.

Resmi dairede sabahın üç buçuğu gibi bir hareketlilik başladı. Kılıçlarını bileyip, şakıldatan subaylar

çoğalmaya, kapılar daha sıkça açılıp kapanmaya başladı.

Avludaki ahşap yapının çatı altına yuva kurmuş güvercinler de uyanmış ve üzgün ğuu-ğuu-ğuu çağrılarıyla canlarını Ermenistan'a feda eden 20 yiğitlerin ölümüne yakınıyor, ağlıyorlardı sanırdınız.

Bu masum kuşların hüznü çağrılarını beni daha fazla üzdü, ağlamaklı ve harap bir şekilde olacakları bekliyordum.”

Mahkûmlarla beraber

Papaz Kalust Boğosyan 20'lerin idamına tanık olduğu saatleri anlattığı anılarında şöyle devam ediyordu:

“İçlerinde Doktor Benne ve İşçi'nin de bulunduğu 10 kişiyi içeri getirdiler. Onlar ayakta bekletilirken Divan-ı Harb Başkanı, üyeleri, merkez komutanıyla yardımcısı, merkez memurları, komiserler, gizli polisler eşliğinde polis müdürü Bedri denilen canavar içeri girdi.

Onlardan sonra elinde kalınca bir kâğıt dosyayla genç bir subay da içeri girdi ve mahkûmlara dönerek:

“Divan-ı Harb'in sizleri idama mahkûm etme kararı Sultan tarafından onaylanmıştır. Az sonra ölüm kararı uygulanacaktır. Bu papaz sizin dinî son görevinizi yerine getirecektir” dedi.

Gençlerden şimdi adını anımsayamadığım biri yere tükürerek, bana sarıldı ve hüzünden titredi. Memurlar onu benden ayırarak uzaklaştırmaya yeltendilerse de arkadaşları buna izin vermediler ve genç yiğide sarmaş dolaş sarılarak yanlarına götürdüler.

Dinî gerekleri yerine getirmem için emrettiler. “Meğa amenasurp” (En kutsal günahkâr) duasını söylemeye başladığımda, her kıtadan sonra hepsi hep bir ağızdan “Meğa Asduzoz” (Tanrı’nın günahkârlarıyız) diye tekrar ediyorlardı.

Su istedim. Bir şişe su ve bardak getirdiler. Hepsinin aynı suyu içmelerini için haçım ve duamla kutsadım.

Dinî tören bitince, bir subay beni alarak yandaki odaya götürdü.

Ben idama mahkûm olanların sadece o kadar olduğunu sanıyordum, fakat orada 10 kişi daha gördüm.

İçlerinde ilk gözüme çarpan, eski ve yakın tanıdıklarımın Aram Açıkbaşyan’dı. Gözlerime inanamadım, şaşırıp kalmıştım.

Burada da dinî gerekleri yerine getirmemi emrettiler.

Açıkbaşyan diğer arkadaşların nerede olduğunu sordu, hemen ardından vücutlarının birbirlerinden ayrı, tek tek değil, hepsinin beraber aynı yerde gömülmesini tembihledi. Kendimi fiziken ve ruhen o derece güçsüz ve zayıf hissediyor-

dum ki, dediklerini ancak duyuyor gibiydim.

Dinî merasimlerin tamamlanmasından sonra vasiyetlerini yazmaları için her birine kâğıt ve kalem verdiler. Sonra giymeleri için idamlık beyaz gömlekleri getirip dağıttılar. Tam o sırada mahkûmlardan biri o subaya dönüp, “Beni idama mahkûm ettiğin gibi, idamlık gömleğimi de kendin giydir, ellerimi de sen bağla haydi!” diye bağırdı.

Donakalan subay afallayarak geri geri gitti. Genç Hınçak ona “Ne oldu, neden korktun” diye sorunca subay ona titreyerek yanaştı ve idamlık gömleğini giydirdikten sonra, ellerini arkadan bağladı.

O zamana kadar sessiz duran Şebinkarahisarlı Karnig birden bağırdı:

-Ey katiller, eğer istediğiniz otuz altın rüşveti vermiş olsaydık, şimdi bizi serbest bırakırdınız, değil mi?

Sonra cebinden ufak defterini, ta-rağın, birkaç kâğıt ve zincirli altın saatini çıkararak bana teslim etti. Yeremia Manukyan da altın kaplama çok güzel kalemimi bana vererek, hatıra olarak eşine verilmesini tembih etti.

Gömleklerini giydirip, ellerini bağladıktan sonra dışarı çıkarılmaları için emrettiler. Tam bu sırada bir subay, idamlıkların bana teslim ettiklerini elimden alarak “Onları, kendilerinin vereceğini” söyledi.

Darağaçlarının önünde

Darağaçlarının önünde kadar gelen 20'lerin idam anlarını duygu yüklü bir anlatımla kaleme alan Papaz Kalust Boğosyan:

“20 yoldaşları götürüp darağaçlarının önüne durdurdular. Bazıları hızlı yürürken, birkaçı yavaş adımlarla ilerliyordu. Her biri, ölüme aldırış bile etmeyen, onu hiçe sayan, yiğitçe, gururlu bir duruşa sahiplerdi.

Onların bu düşünsel ve ruhsal dayanıklılığına şahit olmak bana da güç veriyor ve gördüklerime dayanmamı sağlıyordu.

Kurtuluş Ordusunun inançlı askerleri olduklarından, ağızlarından tek bir şikayet veya sızlanma duyulmuyordu. Onların anısı, şehitlerin çizdiği yoldan yürüyecek olan yeni nesillerimiz için ölümsüz olmalıdır.

O sırada Merkez Komutanı, elinde tuttuğu katlı koca bir kâğıdı öperek yanında duran Başsavcı'ya verdi ve o da Sultan'ın onayını taşıyan ölüm emrini yüksek sesle okudu. Yazılı emre istinaden hangi suçla isnat ve mahkûm edildikleri okunulduğu anda, hepsi tek bir ağızdan ve olabildiğince yüksek sesle:

“Yaşasın Ermenistan, Yaşasın Ermenistan” diye haykırdılar.

Ölüm emrinin okunmasından sonra Paramaz arkadaşlarına dönerek, “Yoldaşlar, yiğitçe, başımız

dik gideceğiz ölüme” diye onlarla son sözlerini paylaşmaya teşebbüs ederken, ona engel olmaya çalışanlara aldırmaksızın “bize yakışan şekilde...” diye devam ettiği anda Doktor Benne cellatların yüzüne: “Biz, 20'leri asıyorsunuz, ama arkamızdan yirmi binler gelecek !” diye haykıırıyordu.

Susturdular. Yiğitlerin sözleri ateşte kızartılmış demir misali onların kafasına, beynine çivileniyor gibiydi !

İlk, Paramaz'ı darağacına çıkardılar. İdam sehpasında “Siz, sadece bizim vücudumuzu yok edebilirsiniz, fakat inandığımız fikirleri asla...

Yarın Ermenilik, ülkenin Doğusunda özgür ve sosyalist Ermenistan'ı selamlayacaktır !” diye var gücüyle haykırdı.

Paramaz, ilmiğin boğazını sıkıttığı halde son bir gayret ve nefesle, boğuk ve ancak duyulabilen bir sesle: “Yaşasın Sosyalizm, Yaşasın Ermenistan !” sözlerini haykırarak can verdi.

Beni onlardan ayırarak, daha önce dinî gerekleri yerine getirmiş olduğum odaya götürdüler. Orada, bayılıp düşmemek için insanüstü çabalarda bulunup, iki ayağımın üzerinde ancak durabilmeye çalışarak, bu üzüntülü resmi pencereden izleme bedbahtlığım oldu. Ardı ardına darağacına çıkarılanların buna benzer haykırıışları hemen boğuluyor ve sarsılan vücutları daki-

kalar sonra nefessiz asılı kalıyordu. Birden bir şarkı sesi duyuldu. Yervant'dı. İşçi... Ölümüne hiç aldırmış etmeden onu şarkıyla karşılıyordu. "Ölüm her yerde aynıdır ama, ne mutlu halkının kurtuluşu için şehit düşene..."

Şarkının son kıtalarının sözleri boğazındaki ilmiğin nefesini kesmesiyle duyulan boğultuya karışıyordu.

Papaz Kalust Boğosyan, 20 devrimci Ermeni'nin idamından sonra, orada görevli olan subayların üze-

rinde ölüm kararı yazılı olan tahtaları kurbanların boyunlarına asıp, fotoğrafçıyı çağırıp, bolca fotoğraf çektiğini anlatıyordu.

20 naaş bir doktor tarafından teker teker muayene edilip ölmüş olduklarına dair tasdik raporu alındıktan sonra, idam sehpalarından indirilen cansız insan vücutlarının atlı yük arabalarına üst üste yüklenecek Edirnekapı Ermeni mezarlığına gönderildiğini yazmaktadır.

Ve 20'ler Aram Açıkbaşyan'ın vasiyeti gereği ayrı ayrı değil topluca gömüldüler...

** Ermeni devrimci hareketinin kurucusu olarak bilinen şair Mikayel Nalbantyan'ın kalemine ait "İtalyan kızın şarkısı" adlı şiir, daha sonra notalandırılarak, hem 1918-1920,

hem de 21 Eylül 1991'den günümüze dek var olan 2 bağımsız Ermenistan Cumhuriyetleri'nin "VATANIMIZ" yeni adıyla tanımlanan ulusal marşdır.

20'lerin Kısa Hayat Hikâyeleri

(PARAMAZ) Madteos SARKİSYAN

Paramaz oğlu Madteos Sarkisyan, 1863 yılında Meğri'de doğdu. İlkokulu bitirdikten sonra 1879'da Eçmiadzin'deki Kevorkyan Ruhban Okulu'na kabul edildi. Talebeliğinin 3. yılında gizli öğrenci gruplarına katıldığı için okuldan uzaklaştırıldı.

Madteos Sarkisyan, 1883 yılında öğretmenlik yapma amacıyla Nakhiçevan'a gitti. Bu dönemde, Tiflis'teki Nersesyan Okulu'ndan mezun olduktan sonra Nakhiçevan'ın Cahuk köyünde bir okul açan Stepan Der-Danielyan (Sabah-Gülyan) ile tanıştı. Her ikisi de daha sonraki yıllarda Hınçak Partisi'nin önemli liderleri oldu ve

Մաաթնու Սարգիսեան (Փարամազ)

Մաաթնու Փարամազի Սարգիսեանը ծնուած է Մեղրի 1863 թուականին: Սկզբնական կրթութիւնը ստացած է ծննդավայրի ծխական դպրոցի մէջ: 1879 թ. Մ. Սարգիսեանը ընդունուած է Էջմիածնի Գէորգեան Ծեմարանը: Ուսանողական գաղտնի խմբակներուն մասնակցելու համար, տնօրէնութիւնը 3-րդ քուրսէն անոր կը հեռացնէ ճեմարանէն:

1883 թ. Մ. Սարգիսեանը կը մեկնէ Նախիջեան, ուսուցչութիւն ընելու նպատակով: Այդ տարիներուն Նախիջեանի Զահուկ գյուղի մէջ, Թիֆլիսի Ներսէսեան դպրոցն աւարտելէն յետոյ, դպրոց մը բացած էր Ստեփան Տեր-Դանիելեանը (Սապահգիլեան), որտեղ եւ

Ermeni devrimci hareketi içinde saygın bir yer kazandılar.

Zeki ve çok büyük bir öğrenme arzusuna sahip bir genç olarak tanımlanan Madteos, döneminin devrimci hareketlerinin tarih, düşünce ve programlarıyla tanıştıktan sonra 1890'lı yıllarda Hınçak Partisine üye olmuş ve daha sonraki yıllarda partinin önemli liderlerinden biri olmuştur. Partideki devrimci çalışmalarına İran'da, özellikle Ermeni nüfusun çoğunlukla yaşadığı Ardabil, Salmast, Payacuk'ta başlayan Paramaz, kısa bir süre sonra, İran üzerinden Batı Ermenistan'a geçerek Ermeni fedai gruplarının ilham kaynağı, destekçisi ve örgütleyicisi oldu.

1897 yılında 40 kişilik bir fedai grubunun başında yer alıp, Hamidiye Alayları'na dâhil Kürt aşiretleriyle çatışmalara girdikten sonra Van'a geçti. Burada bulunduğu sırada silahlı grubunun bir kısım üyeleriyle birlikte tutuklanarak yargılandı ve idama mahkûm edildi. Çarlık Rusyası vatandaşı olduğundan, Rusya'ya iade edildi. Paramaz'ın Van mahkemesinde yaptığı savunma Ermeni devrimci hareketinin en parlak sayfalarından biri olarak gösterilmektedir.

1900 yılında Elisabetpol (Gantsak-Gence) mahpushanesinden serbest bırakıldıktan sonra, Bakû'ye gidecek, orada Hınçak Partisi'nin yerel

kyr ծանոթանան հնչակյան կուսակցութեան ապագայ այդ երկու հսկաները:

Ուշիմ ու խելացի Մատթեոսը գիտելիքներու պակասը կը լրացնէր ինքնակրթութեամբ, կը ծանօթանար ժամանակի առաջադեմ քաղաքական մտքին եւ յեղափոխական շարժումներու պատմութեան:

Ծանոթանալով հնչակյան կուսակցութեան պատմութեանն ու ծրագրին, ան 1890-ական թուականներուն կ'անդամագրուի այդ քաղաքական կազմակերպութեան, դառնալով անոր գաղափարախոսներէն մէկը:

Կուսակցական-յեղափոխական գործունէութիւնը Մատթեոսը կը սկսէ Պարսկաստանի մէջ, հատկապէս հայաշատ Արտասայի, Սալմաստ եւ Փայասուի շրջանները: Շուտով ան կը դառնա Պարսկաստանով Արեւմտեան Հայաստան մեկնող ֆէտայական ջոկատներու կազմակերպիչն ու ոգեշնչողը:

1897 թ. քառասուն հոգիէն բաղկացած ջոկատով քրտական ցեղապետներու հետ շարք մը բախումներէն յետոյ, ան կ'անցնէ Վան: Այստեղ ջոկատի անդամներու մէկ մասի հետ կը ձերբակալուի եւ մահուան կը դատապարտուի: Սակայն ռուսահպատակ ըլլալով, անոր կը հանձնեն Ռուսաստանի արդարադատութեան: Վանի դատարանի մէջ Փարամազը կ'արտասանէ իր հռչակավոր պաշտպանական ճառը, որ հայ յեղափոխական գրականութեան վառ էջերէն է:

örgütlenmesini güçlendirme çalışmaları arasında bulundu. SDHP Merkez Komitesi'nin verdiği görevi yerine getirmek amacıyla 1903'te Aleksandropol (Gümrü)'ye giden Paramaz, orada SDHP "Arakadz" şubesi yöneticileriyle buluşarak, Çar'ın Kafkasya'daki yeminli Ermeni düşmanı olarak tanınan yardımcısı Prens Kolitsin'e yapılan suikastı örgütledi.

Paramaz, 1904-1906 yılları arasında Zangezür'da vuk'u bulan Ermeni-Azeri çatışmalarında Ermeni yerleşkelerindeki köylü halkı savunan Hınçak gruplarını yönetti.

"Kuyruğu kesik" olarak tanımlanan Mithad Paşa anayasasının kabulünden sonra Batı Ermenistan ve Kilikia'nın Garin (Erzurum), Van, Kharberd (Harpüt), Malatya, Urfa, Ayntap (Antep) ve daha birçok şehirlerinde bulunup, oralarda SDHP'nin yerel örgütlerinin çalışmalarını koordine etti. Paramaz, "Hınçak" ve "Doğu" adlı gazetelerde Hayr (Baba) Siva sahte adıyla çok sayıda makaleler yazdı. Onun "Bako", "Yelin getirdiğini yel de götürür", "Ermeni'nin istemi", "Eller yukarı veya Kaçanlara dair" ve daha birçok yazısı Ermeni devrimci yazınının en iyi örnekleri olarak gösterilmektedir.

Paramaz belirli nedenlerden dolayı 7. Kongre'ye katılmadığı halde, delegeler tarafından Parti Merkez Komitesi'ne seçildi.

1900 p. Erihqaayետապոլի (Գանձակ) բանտէն ազատվելէն յետոյ, Փարամազը կը մեկնէ Պաքի, կը մասնակցէ տեղի հնչակյան կազմակերպութիւններու ամրապնդման:

ՄԳՀ կուսակցութեան կենտրոնական վարչութեան առաջադրանքով Փարամազը 1903 թ. Կը մեկնէ Ալեքսանդրապոլ (Գիւմրի) եւ տեղի ՄԳՀԿ «Արագած» մասնաճիւղի ղեկավարութեան հետ կը կազմակերպէ Կովկասի հայատեաց փոխարքա իշխան Ս. Գոլիցինի ահաբեկումը:

Փարամազը 1904-1906 թուկաններուն կը ղեկավարէ Չանգեզուրի հայ-թաթարական բախումներու ժամանակ հայկական բնակավայրերը պաշտպանող հնչակյան ջոկատներու գործողութիւնները:

Թուրքական Միտհատեան պոչատ սահմանադրութեան ընդունումէն հետո Փարամազը կուսակցական գործունէութիւն կը ծավալէ Խարբերդ, Մալաթիա, Ուրֆա, Վան, Կարին, Այնթափ եւ բազում այլ հայկական բնակավայրերուն մէջ, ամենուր արժանանալով ժողովուրդի ջերմ ընդունելութեան:

Փարամազը Հայր Սիվա կեղծանունով բազմաթիւ յոդուածներ կը տպագրէ «Հնչակ» եւ «Արեւելք» թերթերու մէջ: Անոր «Պարո», «Քամիի բերածը քամին ալ կը տանէ», «Հայի պահանջը», «Ձեռքերդ վեր կամ ճողոպրիստները» եւ բազմաթիւ այլ գործեր հայ յեղափոխական գրականութեան:

SDHP 7. Kongresi'nin Enver, Talat ve Cemal'a yapılacak suikast kararının hemen ertesinde bir dönem Rodosto (Tekirdağ)'da bulunan Hampartsum Krikor kod adını kullandı. İttihat ve Terakki yöneticilerine suikast düzenleme kararının arkasında 1909 yılında Adana yapılan katliamlar ve Hınçak Partisinin Jön Türklerin Ermeni halkını yok etmeyi planladığına inanması vardı. Paramaz'a suikastı düzenleme görevi verildi. Bir ihbar sonucu tutuklandığında herhangi bir suikast girişimi yapılmamış idi.

15 Haziran 1915'de Beyazıt meydanında kurulan idam sehpasında "Siz, sadece bizim vücudumuzu yok edebilirsiniz, fakat inandığımız fikirleri asla... Yarın Ermenilik, ülkenin Doğu'sunda özgür ve sosyalist Ermenistan'ı selamlayacaktır!" diye haykıran Paramaz'ın adına türküler yazılmıştır. Günümüz Ermenistan Cumhuriyeti ve Ermeni Diasporası'nın değişik şehirlerinde Paramaz'ın adını taşıyan SDHP şubeleri ve doğum yeri olan Mehri'de heykeli bulunmaktadır.

եան լավագոյն նմուշներէն են: ՄԳՀԿ 7-րդ համագումարի որոշմամբ, հայութեան գլխուն կախուած վտանգը վերացնելու համար, պետք է տեռորի ենթարկուելին Երիտթուրքերու պարագլուխները: Այդ յոյժ կարեւոր որոշման իրագործման ղեկավարութիւնը կը վստահուի Փարամազին: Սակայն մատնութեան հետեւանքով ան կը ձերբակալուի եւ 1915 թ. յունիսի 15-ին Կոստանդնուպոլսոյ Սուլթան Պալատի հրապարակի վրա իր տասներկնը զինակիցներու հետ կախաղան հանուեցաւ: Կախաղանի առջեւ ան գոչեց. -Դուք մեր մարմինները կրնաք կախել միայն, իսկ մեր գաղափարը՝ ոչ: Վաղը Արեւելքի հորիզոնին վրայ պիտի ողջունենք Սոցիալիստական Հայաստանը: Փարամազի անունով Հայաստանի Հանրապետութեան եւ Սփյուռքի մէջ կը գործեն ՄԳՀԿ մասնաճիւղեր: Անոր կիսանդրին ամեն օր կ'ողջունէ Պէյրութի Սահակյան Վարժարանի սաներուն: Իր հայրենի Մեղրի քաղաքի կեդրոնը հպարտօրէն կանգնած է Փարամազը, հայացքը Սիւնեյաց վեհապանձ սարերուն ուղղած: Հայրենի ոստանի հուշահամալիրը, կը հավատանք, կը դառնայ Փարամազի ու անոր անմահ զինակիցներու նշխարներու հավերժ հանգրուանը:

Vahan BOYACIYAN
(Ruben Garabetyan)

Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin üyesi olan Vahan BOYACIYAN (Minas oğlu Ruben Garabetyan), Büyük Hayk'ın Dzopk Vilayeti'nin Dzopk-Şahunyants bölgesinin Çemişgezek kale şehrinde doğdu. Çemişgezek, Aradzani (Murad Su) nehrinin Tağar'la birleştiği yerin doğu yakasındadır.

1474 yılında Memlûklar Çemişgezek'le kalesini işgal eder, her şeyi yakar yıkar, oturanlarını esir alırlar. 20. yüzyıl başında Çemişgezek, çevresindeki 30 Ermeni köyüyle (Agrak, Aşkan, Badratil, Bazaban, Bahçecik, Bradi, Brastiv, Brekhi, Mangucak, Sina, vs.) aynı adı taşıyan bölgenin merkeziydi. Şehre kendi adını veren Ermeni asıllı Bizans İmparatoru Hovhannes Çımuşgik, Çemişgezek'te doğmuştur.

Վահան Պոյաճեան
(Ռուբեն Կարապետեան)

Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան կուսակցութեան նվիրյալ զինուոր Վահան Պոյաճեանը (Ռուբեն Սինապի Կարապետեան) ծնուած է Սեժ Հայքի Ծովագ նահանգի Ծովք-Շահունեանց գավառի Չմշկածագ բերդավանի մէջ: Չմշկածագը կը գտնուի Արածանիի Թաղար վտակի արեւելեան ափին:

1474 թ. մամլուքները գրաւած են Չմշկածագն ու բերդը, ափրած աղոնք, գերեվարած բնակիչներուն:

Դարասկզբին Չմշկածագը համաճումն գավառի կեդրոնն էր, շուրջ երեսուն հայաբնակ գյուղերով (Ագարակ, Աշգան, Պատրաքիլ, Պագապան, Պահջեճիկ, Պրատի, Պրաստիկ, Պրեխի, Մանկուճակ, Սինա եւ այլն): Չմշկածագի մէջ է ծնված Բիզանդական հայազգի կայսր Յովհաննէս Չմշկիկը:

Ըստ Լեփսիուսի, 1915 թ. Չմշկածագի գավառն ուներ 9 հազար հայ բնակչութիւն: Յեղասպանութեան

Lepsius'a göre, 1915'te Çemişgezek'te 9 bin Ermeni yaşıyordu. Soykırımında bu bölgeden 'tehcir' edilen Ermeniler hunharca katledildiler.

Hınçak kaynaklarına göre doğduğu yerin doğası gibi özgür Vahan Boyacıyan (Ruben Garabetyan) SDHP içinde her türlü fedakarlıktan kaçınmadan çalışır. Partinin kurucularından biri olan Ruben Khanazadyan'la birlikte, SDHP'nin Amerika'daki şubelerini kurma ve güçlendirme çalışmalarına katıldı ve uzun yıllar Bulgaristan, Rusya ve Mısır'da SDHP temsilciliğinde bulundu.

Vahan Boyacıyan aşırı mütevazı karakterine rağmen en kritik zamanlarda ön saffara çıkan etkili ve sorumlu bir kişiliğe sahipti ve maddi olarak çok kötü koşullarda yaşadığı halde, politik çalışmalarını aksatmadı. Zulüm, hapis, sürgün hayatı Vahan Boyacıyan'ın ruh ve bedenini fazlasıyla yıpratmış ve yaşamında derin izler bırakmıştı. Sadece 41 yaşında olduğu halde, çok yaşlıymış gibi bir intiba bırakmaktaydı.

տարիներուն անոնք տեղահանուած եւ զոհ են դարձած քիւրքական ետաքաղանին:

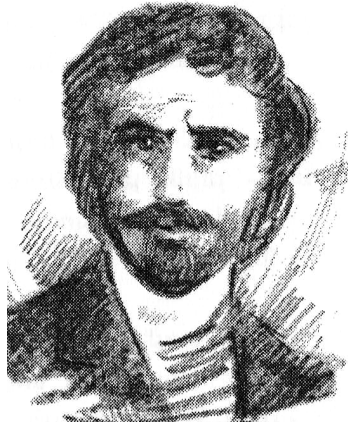
Իր հայրենի բնաշխարհի նման ազատատենչ Վահան Պոյաճեանը (Ռուբեն Կարապետեան) ծանօթանալով Մայր կուսակցութեան ծրագրին, անմնացորդ կ'ընդունէ այն եւ ձեռնամուխ կ'ըլլայ անոր իրագործման:

Դեռեւս կուսակցութեան հիմնադիրներէն մէկի Ռուբեն Խանազատեյանի հետ, իր հնարավորութիւններու սահմաններու մէջ, կը մասնակցէ ՍՂՀԿ Ամերիկայի մասնաճիւղերու ստեղծմանն ու ամրապնդման: Տարիներ շարունակ ՍՂՀԿ ներկայացուցիչն էր Բուլղարիա, Ռուսաստան եւ Եգիպտոսի մէջ:

Չնայած իր ծայրաստիճան համեստութեան, վտանգի պահին ան միշտ առաջին գծի վրայ էր: Բազմաթիւ անգամներ ստանձնած է ամենավտանգավոր հանձնարարութիւններ եւ յաջողութեամբ կատարած անոնք:

Կուսակցութեան բարգավաճման համար տուած է ամէն ինչ, ինքն ապրած նիւթական սուղ վիճակի մէջ: Անդաստական կեանքը, հալածանքը, բանտն ու աքսորը իրենց ատերիչ հետքը դրոշմած էին այդ վեհանձն մարդու հոգիի եւ մարմնի վրայ: Չնայած ընդամենը 41 տարեկան էր, բայց ծերունիի տպավորութիւն կը թողէր:

Վահան Պոյաճեանին (Ռուբեն Կարապետեան) երիտօրէրքերը կախաղան հանեցին 1915 թ. հունիսի 15-ի արշալոյսին, Կոստանդնուպոլսոյ Սուլթան Պայազիտ հրապարակի վրա, իր տասներինը կուսակիցներու հետ:

Abraham MURADYAN

Stepan oğlu Abraham MURADYAN (veya Manukyan) 1889'da Kilikia'da doğdu. SDHP'nin İskenderiye şubesi bünyesinde yürütülen çalışmalara aktif olarak katıldı. 26 yaşında idam edilen Muradyan'ın, İskenderiye' de bulunduğu sırada Ermeni cemaatinin korunması, güçlenmesi ve SDHP'nin örgütlenme çalışmalarında önemli bir rol oynadığı, çalışkan ve özverili bir genç olduğu bildirilmektedir.

Dünyanın belki de en eski ve ünlü şehri sayılan İskenderiye, kültürel zenginliği ve hareketliliğiyle genç Abraham üzerinde olumlu etkide bulundu. Başta Helenist dünyanın, sonrasında Roma ve Bizans imparatorluklarının en önemli kültürel ve ticari merkezlerinden birisi olan İskenderiye şehri M.Ö. 332-331 yıllarında Makedonyalı Büyük

Աբրահամ Մուրադեան

Աբրահամ Ստեփանի Մուրադեանը (մեկ ուրիշ տեղ՝ Մանուկեյան) ծնուած է 1889 թ.: Կուսակցական գործունէութիւն ծառայած է ՍԳՀԿ Ալեքսանտրիայի մասնաճյուղի մէջ: Ալեքսանտրիան, աշխարհի ամենահին ու հռչակավոր այդ քաղաքը իր նիստուկացով դրական ազդեցութիւն թողած է երիտասարդ Աբրահամի վրա:

Ալեքսանտրիան հիմնադրած է Մեծն Ալեքսանտր Մակետոնացին, մ.թ.ա. 332-331 թուականներուն:

Հելլենիստական աշխարհի, ապա Հռոմէական եւ քիւզանդական կայսրութիւններու մշակութային եւ տնտեսական գլխավոր կեդրոններէն էր: Յայտնի էին Ալեքսանտրիայի Մուսէոնը (հին աշխարհի գիտական, գրական եւ կրթական հաստատութիւն): Ալեքսանտրիայի գրադարանը իր մեծութեամբ եւ գրքերու քանակով կը զիջէր միայն

İskender tarafından kurulmuştu. İskenderiye'nin Museion'u, (eski dünyanın edebiyat, sanat, bilim, eğitim kurumu) meşhurdur. İskenderiye Kütüphanesi büyüklüğü ve sahip olduğu kitap sayısı ile önceliği sadece Roma Kütüphanesi'ne bırakıyordu. Ermenice alfabeyi yaratan Mesrop Maşdots'un talebeleriyle, Ermeni tarihinin babası sayılan Movses Khorenatsi de bu kütüphaneden yararlanarak, araştırmada bulunmuştu.

İskenderiye'nin kontrolü 661 yılında Araplar, 1517'de ise Osmanlılar'ın eline geçti.

İskenderiye'ye ilk kurulduğu zamanlarda yerleşen Ermenilerin çok sayıda eğitim, öğrenim kurumuyla edebi, kültürel kuruluşlar ve kiliselere de sahip olduğu, şehirde sayısız kitap, dergi ve gazete yayınladıkları da bilinmektedir.

1915 soykırımı sonrası çok sayıda Ermeni İskenderiye'ye sığınmış olup, 1973 yılı verilerine göre şehirde yaşayan Ermenilerin sayısı ancak yaklaşık 5.000 kadardı.

Հռոմի գրադարանին: Այս գրադարանէն օգտուած են նաեւ Մեսրոպ Մաշտոցի աշակերտները, այդ թուին նաեւ Մովսէս Խորենացին:

661 թ. Ալեքսանտրիան նուաճուեցաւ արաբներու կողմէ, իսկ 1517 թ. քաղաքը թիւրքերը զավթեցին:

Ալեքսանտրիայի մէջ հայերը հաստատուած են անոր հիմնադրման օրերէն սկսած: Գործել են բազմաթիւ կրթական, մշակութային հաստատութիւններ, տպագրված են թերթեր ու ամսագրեր: Գործել է հայկական եկեղեցին:

1915 թ. ցեղասպանութիւնէն յետոյ Ալեքսանտրիայի մէջ ապաստան գտան մեծ թիւով հայեր: 1973 թ. տուեալներով քաղաքի մէջ կը բնակուէր շուրջ 5.000 հայեր:

Ալեքսանտրիայի մէջ գործող ՍՂՀԿ մասնաճիւղը ժամանակին կատարած է նաեւ հայապահպան լայն գործունէութիւն, իր շարքերու մէջ դաստիարակելով բազում հայրենամուէր գործիչներ: Այդպիսիներէն էր կուսակցութեան նուիրյալ զինուոր, համեստ ու ժպտերես Աբրահամ Մուրատեանը: Իր ապրած ընդամէնը 26 տարիներու ընթացքին ան կատարած է բազմաթիւ գործողութիւններ, կուսակցական հանձնարարականներ, որոնք պատիւ կրնան բերել որեւէ մարդու:

Դեռեւս չբոլորած քսանեւեց զարուններ, Աբրահամ Մուրատեանի կեանքի թելը կտրուեցաւ նոյն դժնդակ օրը՝ 1915 թ. յունիսի 15-ի վաղ առաւօտեան, Կոստանդնուպոլսոյ Մուլթան Պայագիտ հրապարակի վրա:

Aram AÇIKBAŞYAN (Krikor Garabetyan)

Asıl adı Krikor Garabetyan olan Aram AÇIKBAŞYAN, 1869 yılında Arapkir'de doğdu. Kırsal yaşam biçiminin hüküm sürdüğü bu taşra kenti; bilgi sahibi olma, araştırma ve incelemelerde bulunma isteğinin ve geniş çalışma alanlarının sunulduğu büyük bir şehirde yaşama rüyasıyla yanıp tutuşan bölgenin genç insanlara dar geliyordu. Krikor Garabetyan, İstanbul'a giderek Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik yerlerinden okuyup, eğitim almak amacıyla gelen Ermeni gençlerine katıldı.

İstanbul'da Hukuk Fakültesi'ne kaydolan Krikor Garebetyan kısa zaman içinde öğrenciler arasında olağanüstü zeki ve bilgili olmasının yanı sıra, ilerici fikirlere duyduğu ilgi ile de tanındı.

Արամ Աշրգպաշեան

Արամ Աշրգպաշեանը (իսկական անունը՝ Գրիգոր Կարապետեան) ՄԴ Հնչակյան Կուսակցության այն գործիչներէն էր, որու անունը ոսկէ տառերով գրուեցաւ հայ ազգային-ազատագրական պայքարի տարեգրութեան մէջ:

Ծնուած է 1869 թ. պատմական Արաբկիր քաղաքի մէջ: Գավառական այդ փոքրիկ քաղաքը փայլուն գիտելիքներու տէր եւ լայնածաւալ գործունէութեան ձգտող երիտասարդի համար խիստ նեղ էր: Եւ ան կ'որոշէ մեկնել Կոստանդնուպոլիս: Տարիներ շարունակ Օսմանյան կայսրութեան բոլոր ծայրերէն կրթութիւն ստանալու համար այստեղ հասկարուած են բազում հայ երիտասարդներ:

Գ. Կարապետեանը կ'ընդունուի Պոլսոյ համալսարանի իրաւաբանական ֆակուլթէն: Կարճ ժամանակ անց ուսանողութեան շրջանակներու մէջ ան կը ճանաչուի իբրեւ ոչ միայն որպէս գերազանց գիտելիքներու, այլ

ruhani lideri Papaz Vramşabuh Giberyan, Simon Kaçuni, Ğugas Ağpar, Hacı Hagop, Antranik Ozanyan ve diğەر fedai gruplarının sorumlu-larıyla işbirliğı yaptı.

Garabetyan'ın çabaları sonucu Parti merkeziyle Ağın (Eğın), Arapkir, Divriğı, Kemakh ve Armıdan'daki Hınçak şubeleri arasında bağlar güçlendiridi.

Hınçak kaynaklarına göre, yerinde duramayan bir yapıya sahip olan Garebetyan, Moruk Jirayr'la birlik-te Erzincan bölgesine geçerek, Hınçak Partisi'nin şubesini oluşturdu ve ünlü fedai lideri Keri ile yakın bir ilişki kurdu. Keri'nin grubu yıllar boyu bölgenin yerli halkı Ermenilere eziyet eden ve köylü, emekçi insanların kanını döken, Türk, Kürt ve Çerkes kökenli çetelere karşı masum halkın savunmasını üstlenmişti. Erzincan bölgesinde birbirinden bağımsız ve ilişkisiz durumda bulunan tüm fedai gruplarını tek çatı altında toplamayı amaçlayan Garabetyan, Sebuh Dağı'nın tepesindeki Lusavoriç Manastırı'nda tarihsel bir toplantı düzenledi. Bir araya gelen Daniel Çavuş, Keri, K. Veveyan, S. Cangülyan, M. Divibiryan, Z.Kılıçyan ve daha başka fedai liderleri, silahlı fedai gruplarının birlikte hareket edecekleri bir strateji üzerinde anlaşmaya vardı ve izlenecek taktikler konusunda koordineli operasyonlara girişme kararı aldı. Toplantıda alınan kara-

ruapերութիւններու մեջ էր յայտնի հայրուկապետերէն Մինաս Օղլու, Գանիէլ Չափուշի, Մորուք Ժիրայրի, Թորոս Ծառուկէյանի հետ, մշակելով համատեղ գործողութիւնների բազմաթիւ ծրագրեր:

Որոշ ժամանակ անց Գ. Կարապետեանը հանձնարարութիւն կը ստանա եւ կը մեկնէ Շապին-Գարահիսար: Այստեղ կը կազմակերպէ մարտական ջոկատ եւ կը համագործակցէ Վռամշապուի քահանա Կիպերեյանի, Միսն Քաջունիի, Դուկաս աղբարի, Հաջի Յակոբի, Անդրանիկ Օզանեանի եւ բազմաթիւ այլ քաջարի հայրուկապետերու հետ: Այստեղ պէտք է շեշտել, որ Անդրանիկը իր առաջին մարտական մկրտութիւնն ու զինուորական հմտութիւնն ստացած է հնչակեան հայտնի խմբապետեր Սեդրակ, Բարսեղ եւ Անտրէասի մօտ:

Գ. Կարապետեանի եռանդուն ջանքերու շնորհիւ կ'ամրապնդուի կապը Կեդրոնի եւ Ալընի, Արաբկիրի, Տիվրիկիի, Քեմախի, Արմտանի հնչակյան մասնաճիւղերու հետ:

Անհանգիստ բնավորութեան տեր Գրիգորը նոյն տեղը երկար ժամանակ մատել չէր կրնար: Եւ ահա Մորուք Ժիրայրի հետ ան կ'անցնէ Երզնկայի շրջան, կը կազմակերպէ հնչակեան կուսակցութեան մասնաճիւղ, սերտ հարաբերութիւններ կը հաստատէ հայրուկապետ Քեռիի հետ: Վերջինիս խումբը տարիներ շարունակ ահ ու սարսափի մեջ կը պահէր շրջանի թիւրք, քիւրտ, չերքեզ եւ այլ պաշտպանութիւններուն, որոնք կը ծծէին աշխատատր հայերու արիւնը: Երզնկայի շրջանի մեջ անջատ-անջատ գործող ֆետայական ջոկատներու ուժերը միաւորելու նպատակով Գ. Կարապետեանը կը կազմակերպէ

ra istinaden Refahiye kaymakamını kaçıırarak esir aldı, Daniel Çavuş'un grubu Arzbdır Ermeni köyündeki zavallı köylülere eziyet eden ve onları haraca bağlayan ve kan döken Baş Savcı Mahmud Necip gibi devlet memurlarını cezalandırıldı. Dönemin yetkilileri Garabetyan'ı yapılan eylemlerden sorumlu tutarak aramaya başladı ve ihbar edip yakalanmasını sağlayana büyük bir ödül vaadetti.

Ermeni politik çevrelerinde saygın bir yere sahip olan Krikor Garabetyan 1904-1909 yılları arasında SDHP MK üyesi olarak görev yapmıştır.

1914'de yapılan bir İhbar sonucu tutuklandıktan sonra tüm diğer yoldaşlarıyla birlikte en ağır işkencelere maruz kalmış olan Garebetyan darağacına çıktığında son isteği, "tüm yoldaşlarıyla birlikte aynı yerde gömülmeleri" olmuştur.

Սեպուհ լեռան գագաթին բազմած Լուսավորիչ վանքի յայտնի ժողովը: Մէկ մութ գիշեր այստեղ կը հավաքուին Դանիել Չավուշը, Քեռին, Գ. Վեպէյեանը, Ս. Շանգիլէյանը, Մ. Տիվիպիբեանը, Ջ. Գըլըճեանը եւ այլ յայտնի ֆէտայիներ: Կ'որոշուի տարածքի մէջ գործող բազում մարտական խումբերու ռազմավարութիւնը եւ գործելու ուղղութիւնը: Ժողովի որոշմամբ Քեռին կը գերեալաւ Ռէֆահիյէի գայմազամուն, Դանիել Չավուշի խումբը կը պատժէ Արծապտիր հայաբնակ գյուղի միւֆթի Ասեթինին: Պատժուեցաւ արիւնարբու դատախազ Մահմութ Նէճիպը: Կառավարութիւնը Գ. Կարապետեանի գլխու համար մեծ գումար խոստացած էր: Եւ այց ան անորսալի էր:

Գ. Կարապետեանը անուրանալի հարգանք կը վայելէր կուսակցութեան լայն շրջանակներու մէջ: 1904-1909 թուականներուն ան եղած է ՍԳՀԿ Կեդրոնական Վարչութեան անդամ եւ ամենայն բարեխղճութեամբ կատարած կեդրոնական վարչութեան անդամի պատասխանատու եւ կարեւոր պարտականութիւնները: 1915 թ. մատնութեան հետեանքով բանտարկուած եւ թիրքական բանտերու մէջ բազում աներեակայելի խոշտանգումներու ենթարկուած եւ իր ընկերներու հետ կախաղանի դատապարտուած Գրիգոր Կարապետեանը, նոյն ինքը՝ Արամ Աչրգայաշեանը, միշտ մնաց աներեր ու գաղափարապաշտ եւ անոր վերջին պատգամն էր՝ իր ընկերներուն հետ միասին թաղուիլ ընդհանուր փոսի մը մէջ:

Bedros TOROSYAN (Doktor BENNE)

Hınçak Partisi'nin önemli simalarından Benne oğlu Bedros TOROSYAN (Doktor Benne) Kharberd'de doğdu. Kharberd (Türkçe Harput, Rumca Kharbode, Asurice Kordberd) Batı Ermenistan'ın aynı adı taşıyan ovasında, Aradzani (Murat Su)'nun sol tarafında bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre Kharberd, Helen tarihçi Strabon'un Karkadiakert olarak andığı yerdir.

Kharberd, Batı Ermenistan'ın en gelişmiş şehirlerinden biriydi. 1880'lerde ABD'den getirilmiş olan aletlerle, yerel maddelerden yararlanılarak ziraatta kullanılan hemen tüm tarım aletlerinin üretildiği fabrika burada bulunmaktaydı.

1884 yılında, Kh.Kürkçüyan, Lyon'dan getirdiği en modern aletlerle donatılan bir İpek Fabrikası

Պետրոս Թորոսեան (Տոթթոր Պեննէ)

Հնչակեան կուսակցութեան ակամաւոր գործիչ Պետրոս Պեննէի Թորոսեանը (Տոթթոր Պեննէ) ծնուած է Խարբերդի մէջ: Խարբերդը (հունարէն՝ Խարպուտ, ասորերէն՝ Քորդբերդ) կը գտնուի Արեւմտեան Հայաստանի նոյնանուն դաշտի մէջէն հոսող Արածանիի ձախ ափուն: Ըստ որոշ հետազոտողներու, Խարբերդը հոյն պատմիչ Ստրաբոնի յիշատակած Կարկաթիակերտն է:

Խարբերդը Արեւմտյան Հայաստանի ամենազարգացած քաղաքներէն էր: Տեղական հումքի վրա 1880-ական թվականներէն այստեղ կը գործէր գիւղատնտեսական գործիքներու արտադրութեան գործարան մը, որու հաստոցները ներմուծված էին ԱՄՆ-էն:

1884 թ. Խ. Քիւրքչեանը հիմնադրեց մետաքսի գործարան մը եւ այն զինեց Լիոնէն բերուած առաջնակարգ սարքավորումներով: Այստեղ գործել են բազմաթիվ ուսումնական, մշակութային հաստատութիւններ, որտեղ կրթուած են խարբերդցիներու բազմաթիվ սերունդներ:

15 Haziran 1915 şafağında Doktor Benne ve yoldaşları İstanbul'un Sultan Beyazıt meydanında kurulan üç ayaklı idam sehparlarının önünde durduğunda “Biz, 20’leri asiyorsunuz ama, intikamımızı almak için arkamızdan yirmi binler gelecek!” diye haykırdı.

Ան հավատացած էր, որ Առաջին աշխարհամարտին թուրք-գերմանական դաշինքը պիտի ջախջախուի եւ շատ ժողովուրդներ պիտի ստանան իրենց ազատութիւնը:

Երկու անգամ նա մշակած էր բանտէն փախնելու հանդուգն ծրագիր եւ կը մնար միայն աղոյք իրականացնել: Սակայն վերջին պահուն կը հրաժարուի, կասկածելով, որ իր փախուստը կրնայ ծանրացնել իր ընկերներու վիճակը:

1915 թուական, յունիսի 15-ի արշալոյսին տոբթոր Պեննէն իր ընկերներու հետ կանգնած էր Կոստանդնուպոլսոյ Սուլթան Պայազիտ հրապարակի վրա եռոտանիներու դիմաց: Ան կանգնած էր, վեհ ու աներեր, հայեացքը դէպի շահագունող արեւելքը:

Իսկ երբ եկաւ կեանքին հրաժեշտ տալու պահը, ան քաջութեամբ ընդունեց մահը, որը անմահութեան ու հավերժութեան սկիզբն էր:

-Դուք մեզ քսաններս կը կախէք, բայց մեր ետեւէն քսան հազարներ պիտի գան ձեզմէ վրեժ լուծելու:

Այսօր իրականութիւն է դարձած տոբթոր Պեննէի մարգարէութիւնը: Անոր դավանած գաղափարները ամեն տեղ են, աշխարհի չորս ծայրերու մէջ: Աշխարհասփիռ Հնչակեան Կուսակցութիւնը այսօր կը գործէ բոլոր մարդաբնակ աշխարհամասերու մէջ՝ Աֆրիկա ու Ավստրալիա, Ասիա ու Եւրոպա, Հիսիսային եւ Հարաւային Ամերիկա: Եւ անոր երագած Հայաստանը Ազատ է ու Անկախ: Իսկ կորուստեալ ծննդավայրը մոխիրներէն վեր կը հառնէ եւ Աստուածաշնչեան Արարատ լեռան հայեացքի տակ օրեցօր կ'աճէ, կը զարգանայ եւ կ'ընդարձակէ իր սահմանները դէպի Հայոց մայր գետն ու Արարատ լեռը: Իսկ Նոր Խորբերդի կենտրոնը այդ հինավուրց քաղաքի պաշտպաններու փառքը հավերժացնող յուշարձանն է՝ միշտ պատուած թարմ ծաղիկներով ու մարդաշատ:

Armenak HAMPARTSUMYAN

1880'de Denizli'de doğdu. Hınçak kaynaklarına göre, Armenak'ın yakın çevresindeki insanlar onun "çok olumlu bir karaktere sahip" olması nedeniyle herkesin arkadaşlık yapmayı istediği, mütevazı, gereksiz tartışmalara girmekten kaçınan ve yaptıklarını abartmaktan kaçınan sorumlu bir insan olarak tanımlanmaktadır.

Erken yaşlarında Ermenilerin uğradığı ayrımcılık, baskı ve zulme şahit olarak genç yaşta politik mücadeleye katılarak Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin İskenderiye şubesine üye olan Armenak Hampartsumyan'ın silah yapımında uzman ve keskin nişancı olduğu bildirilmektedir. SDHP'nin 7.inci Kongresi'nde alınan kararına istinaden Jön Türklerin sorumlu üç liderine suikast düzenlenmesi karara bağlanınca, Armenak Hampartsumyan'a bu ey-

Արմենակ Համբարձումեան

Ծնուած է Տենիզլիի մէջ, 1880 թուականին: Ժամանակակիցները անոր մասին գրած են, որ Արմենակը իրայիններու շրջանակներու մէջ աչքի կ'ընկնէր իր «բաղդր բնատրութեամբ», որու համար շատերուն բաղձալի ընկերն էր:

Արմենակ Համբարձումեանը կանուխ տարիքէն ականատեսն էր իրայիններու դէմ դաժան ճնշումներու, հարազատներու անխնայ հարստահարման, կեղեքումներու ու ստորացումներուն:

Անդամակցելով ՍՂՀԿ Ալեքսանտրիայի մասնաճիւղին, Արմենակ Համբարձումեանը ոչ միայն կը զինուի հնչակեան գաղափարներով, այլև կը տիրապետէր զինուորական արուեստին, կը խորանար զինագործութեան ասպարէզին մէջ: Ան կ'ուսումնասիրէ ոմբագործութեան գաղտնիքները, կը ստեղծէ ինքնաշէն ականներ, փորձարկողներուն զարմացնելով աղոնց պարզութեամբ ու հզորութեամբ:

Արմենակ Համբարձումեանը նաեւ անվրեպ նշանառու էր եւ անոր արձակած զնդակները երբեք «գետնին չէին ընկնէր»:

Իսկ երբ ՍՂՀԿ 7-րդ համագումարը որոշեց տեռորի միջոցով ասպարէզէն հեռացնել Երիտթիւրքերու պարագ-

lemi düzenleyecek grup içerisinde yer verildi. Paramaz'ın başkanlığında gerçekleştirilen eylemlere katıldığı bilinmektedir.

Hınçak kaynakları, sorgu ve tutukluluğu sırasında ağır işkencelere maruz kaldığı bildirilen Armenak Hampartsumyan'ın kendisini sorgulayanların dahi saygısını kazandığı öne sürmektedir.

İtalyanlar, İspanyollar ve diğer ulusların, İspanya'nın İtalyanlar tarafından işgal edilmesini istememesi için, İspanya'nın İtalyanlar tarafından işgal edilmesini istememesi için, İspanya'nın İtalyanlar tarafından işgal edilmesini istememesi için...

Φαρμακική գլխավորութեամբ ան մասնակցեց բազմաթիւ գործողութիւններու, ցուցաբերելով ամուր կամք ու երկաթեայ կարգապահութիւն:

Մեկամեայ բանտարգելութեան մղմանը չկրցաւ կոտրել Ա. Համբարձումեանին, այլ ընդհակառակը, դաժան ու սատանայական կտտանքները ալ ատիկ ամրապնդուեցան անոր կամքը եւ այդ օրը՝ 1915 թ. յունիսի 15-ի արշալոյսին, իր հերոս ընկերներու նման ան ալ ընդունեց մահը, մինչեւ կեանքի վերջին վայրկեանը հավատարիմ մնալով իր դաւանամ գաղափարներուն, երդումին, Հնչակյան Կուսակցութեան Մեծ Ռիստին:

Sımbat KILIÇYAN
(Angudi-Parasız Bedros)

Vartan oğlu Sımbat KILIÇYAN, mütevazı emekçi bir ailenin evladı olarak 1885'te Bağeş (Bitlis)'te doğdu. Ailesine yardımcı olabilmek için genç yaşta terziliği öğrendi. Bitlis insanların yiğit karakteri ve aydınları ile tanınan bir şehirdi. Makedonyalı Büyük İskender tarafından kurulan Bitlis zaptedilmez kalesi, sahip olduğu çok sayıda kilisesi, birkaç katlı köşkleri, evleriyle ve okullarıyla tanınıyordu. Sebuhan Dağı'nın tepesindeki Ortaçağ kalesi birçok kahramanlık öyküsünün geçtiği yer olarak anılır. Vartan Arakel, Nerses Bağışetsi, Barseğ Ağpagetsi, Hovhannes Golod ve Krikor Arcişetsi önemli ruhani liderin burada çalıştığı bilinmektedir. İngiliz gezgin Lynch'in verilerine göre, 19.uncu yüzyılın sonlarında Bitlis'te 10 bini Ermeni olmak üze-

Սմբատ Գլըրճեան
(Անկուտի Պետրոս)

Սմբատ Վարդանի Գլըրճեյանը (Անկուտի Պետրոս) ծնունդ է 1885 թ. Պիթլիսի մէջ, իբրեւ համեստ աշխատավոր ընտանիքի զաւակ: Ծնողներու հոգը քեթեցնելու համար պատանի Սմբատը ձեռք կը բերէ դերձակի մասնագիտութիւն եւ օրուայ հացը կը վաստակէ ազնիւ աշխատանքով: Ծննդավայր Պիթլիսը կամ Բաղեշը յայտնի էր իր բազում անվեհեր զավակներով, հանդուգն ֆետայիներով, մտաւորականներով:

Ըստ աւանդութեան, Բաղեշը հիմնադրված է Մեծն Ալեքսանտր Մակեդոնացիի կողմէ: Պիթլիսը (Բաղեշ) յայտնի է իր անառիկ բերդով, բազմաթիվ եկեղեցիներով, բազմահարկ ապարանքներով, դպրոցներով: Մեպուհ լեռան գագաթին բազմամ միջնադարեան բերդը բազմաթիվ հերոսական անցուղարձերու անխօս վկան է: Այստեղ է ուսանել, ապա աշխատել վանական գիտնականների փայլուն մէկ սերունդ (Վարդան, Առաքել, Ներ-

re 30 bin insan yaşıyordu. Soykırım esnasında Ermeniler zoraki sürgüne maruz kalarak katledildiler. Tanınan Bitlislilerden birisi de Amerikalı Ermeni yazar William Saroyan'ın ailesiydi.

սես Բաղիշեցիները, Բարսեղ Աղբակեցին, Յովհաննէս Կոլոտ Պատրիարքը, Գրիգոր Արճիշեցին): Անգլիացի ճանապարհորդ Լինչի տուեալներով 19-րդ դարու վերջերին Բաղէշի մէջ կ'ապրէր 30 հազար մարդ, որմէ 10 հազարը՝ հայեր:

Պիթլիսցի էին նաեւ Վիլուամ Սարոյեանի ծնողները:

Ահա այս պատմական քաղաքի մէջ է ծնուած ու մեծացած ՄԳՀԿ աննկուն մարտիկ Մմբատ Վարդանի Գըլըճեանը, որուն իր կուսակցական ընկերներու հետ խեղդամահ ըրին 1915 թ. յունիսի 15-ին, Կոստանդնուպոլսի Սուլթան Պայազիտ հրապարակի վրայ, խեղդամահ ըրին, որովհետեւ ան կը ցանկար իր հայրենիքը տեսնել ազատ ու անկախ:

Hagop BASMACIYAN

Ğazar oğlu Hagop BASMACIYAN, 1888'de Kilikya'nın güzel köylerinden Kilis'te doğdu. Kilis, önemli sayıda Ermeni fedailerıyla politik simalarının devrimci harekete ilk katıldıkları Hınçak Parti'sinin güçlü olduğu bir yer olarak anılmaktadır. Hınçak Parti'sine erken yaşlarda üye olan Hagop Basmacıyan dürüst ve çalışkan kişiliği ile öne çıkarak genç yaşına rağmen Parti'nin şube sorumluluğu görevi kendisine verilir.

Yetenekli bir parti yöneticisi olarak öne çıkan Hagop Basmacıyan Hınçak Partisi'nin gizli hücrelerinin çalışmalarını örgütleyen isimler arasında idi. Bölgede bulunan Hınçak fedai gruplarına askeri malzeme ve mühimmat sağlayan Hagop Basmacıyan'ın Paramaz'ın "gözünün ışığı" olarak nitelediği talebesi olduğu bildirilmektedir. 1914 yılı Temmuz ayında tutuklanan Hagop Basmacıyan idam edildiğinde henüz 27 yaşında idi.

Յակոբ Պասմաճեան

Յակոբ Լազարի Պասմաճեանը ծնուած է 1888 թ. Կիլիկիայի գեղատեսիլ գյուղերէն Քիլիսի մէջ: Քիլիսը ժամանակին հնչակեան կուսակցութեան քուրաներէն էր, որտեղ թրծուած ու կոփուած են բազմաթիվ անուանի հայրուկներ, հնչակեան գործիչներ: Անոնցմէ մեկն էլ Յակոբ Պասմաճեանն էր:

Յակոբ Պասմաճեանը անվերապահօրէն ընդունեց ՄԳՀԿ գաղափարները: Որոշ ժամանակ անց կուսակցութեան մասնաճիւղի ղեկը վստահուեցաւ այդ երիտասարդ ու եռանդուն գաղափարական գործիչին: Իր շիտակ ու պարկեշտ բնատրուքեան համար Յակոբ Պասմաճեանի անունը շատոնց դուրս էր եկած Կիլիկիայի սահմաններէն:

Յակոբ Պասմաճեանը ոչ միայն հմուտ կուսակցական ղեկավար էր, այլև շնչակյան գաղտնի ջոկատներու կազմակերպիչներէն ու ոգեշնչողներէն մէկը:

Հմտութեան, աներերութեան, անէնադժուար իրավիճակներէն դուրս գալու եւ բազում այլ առաքինութիւնների համար Յակոբ Պասմաճեանը Փարամազի «աչքի լոյս աշակերտի» տիտղոսը վաստակած էր:

1914 թ. յունիսին ձերբակալուեցաւ նաեւ Յակոբ Պասմաճեանը, ում կեանքի թէլը կտրուած ժամանակ ան ընդամենը 27 տարեկան էր:

Minas KEŞİŞYAN
(Kapriel Keşişyan veya
Samsunlu Sarı Khaçik)

Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin üyelerinden (Kapriel Keşişyan veya Samsunlu Sarı Khaçik ya da bir başka adıyla Emekçi Minas) olarak da bilinen Minas KEŞİŞYAN, 1879'da Giresun'da doğdu.

Genç yaşlarda Hınçak Partisi'ne katılan Minas Keşişyan, Çarlığın kışkırtması sonucu Ermeni ve Azeriler arasında başlayan çatışmalar nedeniyle partinin verdiği görevi yerine getirmek amacıyla Kafkasya'ya giderek, Erivan vilayetinde savunma amaçlı operasyonlara katıldıktan sonra Karabağ'a gitti. Yeni Anyasa'nın kabulünden sonra başka Hınçak üyeleri ile birlikte İstanbul'a yerleşti.

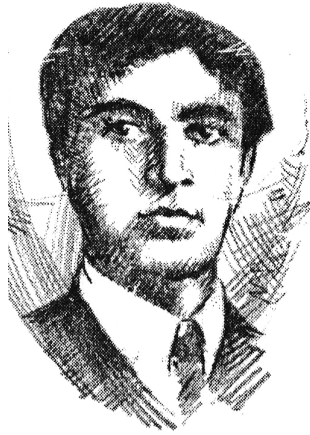
Minas Keşişyan, Paramaz'ın lideri olduğu grubun en aktif üyelerindendi.

Մինաս Քեշիշեան
(Գաբրիել Քեշիշեան կամ
Սամսոնցի Սարը Խաչիկ)

Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակյան կուսակցության հավատարիմ անդամ Մինաս Քեշիշեանը (Գաբրիել Քեշիշեան, Սամսոնցի Սարը Խաչիկ, մեկ այլ անունը՝ Մշակ Մինաս) ծնունդ է 1879 թ. Կիրասոնի մեջ:

Մինաս Քեշիշեանը կուսակցութեան առաջադրանքով մեկնեցաւ Կովկաս, ուր ցարական կառավարութիւնը այդ ժամանակ հրահրած էր հայ-քաքարական բախումներ: Ան քաջութեան իսկական օրինակներ ցույց տուաւ Երեւանի նահանգի հայկական բնակավայրերու պաշտպանութեան մարտական գործողութիւններու ժամանակ: Թուրքական պոչատ սահմանադրութեան ընդունումէն յետոյ Մինաս Քեշիշեանն իր բազում զինակիցներու հետ վերադարձաւ Կոստանդնուպոլիս, գորացներով տեղի հնչակեան կազմակերպութիւնը:

Մինաս Քեշիշեանը Փարամազի ջոկատի ամենագործուն անդամներէն էր:

Hrant YEGAVYAN

Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin üyelerinden Hrant YEGAVYAN, zengin bir ailenin evladı olarak Arapkir'de doğdu. 1080'li yıllara dek Ermeni Ardzruni feodal Prensliği'nin sınırlar içerisinde bulunan Arapkir, Küçük Hayk'ın Fırat nehri havzasının bir tepesine kurulu güzel bir şehirdir.

XI. yüzyılın 70'li yıllarında Selçuklular tarafından işgal edilen Arapkir, XV. yüzyılda Türklerin hâkimiyetine girer. XIX. Yüzyılda Arapkir'de yaşayan yaklaşık 8000 kişiden 6000'i Ermeni idi. 1915'te burada 10.000 Ermeni yaşıyordu. Şehrin altı adet Ermeni kilisesi, 14 okulu, yüzlerce atölyesi ve birçok hamamı vardı.

Soykırımında evlerinden sürgün edilerek katledilen Ermenilerin evlerine el konularak, varları yokları yağmalandı.

Հրանտ Եկաւեան

Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան անդամները զինուոր Հրանտ Եկաւեանը ծնուած է պատմական Արաբկիրի մէջ, իբրեւ ունեւոր ընտանիքի գաւակ: Արաբկիրը կը գտնուի Փոքր Հայքի մէջ, Եփրատ գետի Արաբկիր վտակի գեղատեսիլ բարձուքնի մը վրայ: Արաբկիրը մինչեւ 1080-ական թուականները եղած է Արծրունեաց ավատական իշխանութեան կազմի մէջ:

XI դարի 70-ական թուականներուն սելջուկները կը գրաւէն Արաբկիրը, իսկ XV դարին այն կ'անցնի քիւրքերու տիրապետութեան տակ:

XIX դարուն Արաբկիրն ունէր շուրջ 8000 բնակիչ, որմէ 6000-ը հայեր էին: 1915 թ. այստեղ կը բնակուէր 10.000 հայ բնակչութիւն: Արաբկիրի մէջ կը գործէին վեց եկեղեցի, 14 դպրոց, բազմաթիւ արհեստանոցներ, բաղնիքներ, եւն.:

1925 yılında Arap kirlilerden önemli bir nüfus Sovyet Ermenistan'ına göç ederek, orada şimdilerde Yerevan'ın en büyük mahallelerinden birisi olan Nor(Yeni) Arapkir yerleşkesini kurdu.

Hrant Yegavyan'ın dedesi Krikor Efendi, Arapkir'in en tanınan simalarından olup, hem şehirde, hem de çevredeki diğer Ermeni yerleşkelerin Ermenileri tarafından büyük saygıya layık görülün birisiydi.

Hrant'ın babası Abraham Tevekeliyan, Krikor Efendi'nin kızıyla evlendiğinde onların soyadını almıştı. 1908'de İstanbul Ermeni Getronagan Lisesi'ne kaydolan Hrant Yegavyan, daha sonra eğitimini başkentteki üniversitenin tıp bölümünde sürdürdü.

Öğrencilik yıllarında Hınçak Partisi'nin Gençlik Kolu'nun yayınladığı "Kıvılcım" gazetesi çalışanlarıyla tanışan Hrant, az zaman sonra onlara katılarak, en aktif çalışmalarda bulunan gençlerden birisi olur.

Hrant Yegavyan büyük azimle yürüttüğü çabalarından ötürü, kısa zamanda hem Genç Hınçakların, hem de partinin üst düzey yetkililerinin sevgi ve saygısına layık görülür. Onunla ilgili en büyük övgüyü dillendiren kişiye, Arapkir'de doğduğu günden beri onu yakinen tanımış olan hemşerisi Aram Açıkbashyan'dı.

Յեղասպանութեան տարիներուն թիրաքերը տեղահանեցին քաղաքի հայ բնակիչներուն, տիրացան անոնց տուներուն, ունեցումքներուն:

1925 թ. արաբկիրցիներու մի ստուար զանգում զաղթեց Խորհրդային Հայաստան եւ այդտեղ հիմնեց Նոր Արաբկիրը, այժմ՝ Երեւան քաղաքի Արաբկիրի վարչական շրջանը:

Հրանտ Եկատեանի մեծ հայրը՝ Գրիգոր Էֆենտին, Արաբկիրի ամենայայտնի դեմքերէն էր եւ մեծ յարգանք կը վայելէր թէ քաղաքի եւ թէ շրջակայ հայկական բնակավայրերուն մէջ:

Հրանտի հայրը՝ Արրահամ Թեւեքելեանը, ամուսնանալով Գրիգոր Էֆենտիի գեղանի դուստրի հետ, կ'ընդունի անոր Եկատեան մականունը:

1908 թ. Հրանտ Եկատեանը կ'ընդունուի Կոստանդնուպոլսոյ Կեդրոնական Վարժարանը, որմէ յետոյ մայրաքաղաքի համալսարանի բժիշկական Ֆաքիւլթէն:

Ուսանողական տարիներուն Հրանտը կը ծանոթանայ հնչակեան երիտասարդական միութեան «Կայծ» թերթի աշխատակազմի հետ, դառնալով այդ միութեան ամենատեսնորուն գործիչներէն մէկը յետոյ:

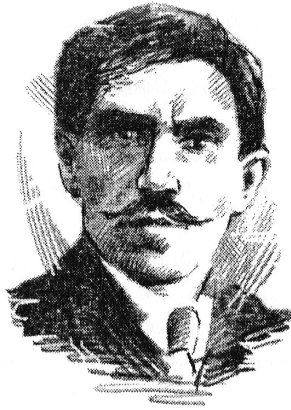
Հրանտ Եկատեանը կը վայելէր ոչ միայն երիտասարդ հնչակեաններու սերն ու հարգանքը, այլեւ արժանացած էր կուսակցութեան յայտնի գործիչներու համակրանքին: Անոր մասին գուրգուրանքով

1914'te Hrant Yeghayan'ı ihbarcı Arthur Yesayan'a karşı suikast düzenleme suçuyla tutuklandı. Ağır işkencelere uğradıktan sonra, 15 Haziran 1915 sabahı Beyazıt meydanında idam edilenler arasında bulunan en genç devrimcilerden biri idi.

կը խօսէր հատկապէս Կոստանդնուպոլսի մէջ քաջ յայտնի Արամ Աչըզպաշեանը, որու հետ ծանօթ էր դեռեւս ծննդավայր Արաբկիւրէն:

1914 թ. յունիսին Հրանտ Եկաւեանը ամբաստանուեցաւ մատնիչ Արթիւր Եսաեանի դէմ մահափորձ կազմակերպելու մէջ ու նետուեցաւ քիւրքական զնտանները: Շուրջ մէկ տարի ենթարկուելով անմարդկային տանջանքներուն, 1915 թ. յունիսի 15-ին Սուլթան Պայազիտ հրապարակի վրա իր աւագ կուսակիցներու հետ խեղդամահ ըրին նաեւ Հրանտ Եկաւեանին: Անոր մահը նոյնպէս անմահութեան սկիզբ էր ու իր կուսակից ընկերներու հետ այդ տաղանդաշատ երիտասարդը գնաց ու խառնուեցաւ հավերժութեան՝ դառնալով հավերժութեան ճամփորդներէն մէկը:

Karekin BOĖOSYAN

Arakel ođlu Karekin BOĖOSYAN, 1885'te Ermenilerin 'Kartal Yuvası' olarak bilinen Şebinkarahisar'da doğdu. Asıl adı Ermenice Sevaberd olan Şebinkarahisar kale şehri, Küçük Hayk'ın Nikopolis bölgesinde, Kayl nehrinin Gernavus ile birleştiği yerin sağ kıyısında, ormanlarla kaplı dağların yamacındaki ovada bulunmaktaydı. Araştırmacılar bu yerleşkeyi Ortaçağ'dan beri varolan Sevaberd (Mavrokastro) şehri ile özdeşleştirmektedir. Birinci Dünya savaşı arifesinde Şebinkarahisar'da yaşayan Ermenilerin nüfusu 25.000'in üzerindeydi.

1895-1896'da Ermeni toplumunun uğradığı saldırı ve kıyım sırasında özellikle Daniel Çavuş'un fedai grubu, daha sonrasında ise Şebinkarahisar doğumlu halk kahramanı, komutan Antranik göze çar-

Գարեգին Պողոսեան

Գարեգին Առաքելի Պողոսեյանը ծնուած է 1885 թուականին Հայոց արժվաբոյն Շապին-Գարահիսարի (Մեաբերդ) մէջ:

Շապին-Գարահիսար (Մեաբերդ) բերդաքաղաքը կը գտնուի Փոքր Հայքի Նիկոպոլիս գավառի, Գայլ գետի Կերնավուս վտակի ստորին հոսանքի աջ ափին, անտառապատ լեռնաշղթայի ստորոտին փռված դաշտին մէջ: Ուսումնասիրողները այդ բնակավայրը կը նոյնացնեն միջնադարեան Մավրոկաստրոն (Մեաբերդ) բերդաքաղաքի հետ: Առաջին աշխարհամարտի նախօրեակին Շապին-Գարահիսար եւ գավառի հայերու թիւը 25 հազարը կ'անցնէր:

1895-1896 թուականներուն թիւրք ջարդարարներու դեմ մղուած մարտերու ընթացքին աչքի կ'ընկնեն հատկապէս Գանիել Չավուշի խումբը, այնուհետեւ ժողովուրդական հերոս Անդրանիկը:

pan isimler arasındadır. 2 Haziran 1915'de Şebinkarahisar'ı ablukaya alan askeri birlikler şehrin sakinlerinden teslim olmalarını istedi; Ermenilerin teslim olmayı reddederek bir ay boyunca direndi. Silah, teçhizat, yiyecek, içecek, ilaç vb tükenince bir grup genç fedai ablukayı yararak kuşatma dışına çıkmayı başardı. Şebinkarahisar kalesinde mahsur kalan yerli halk teslim olmak yerine zehir içerek toplu halde intihar etti.

Hınçak Partisi üyesi olan Boğosyan, Sultan II.Abdülhamid rejimi sırasında mahpusluktan kurtularak, Hınçak Partisi'nin kendisine verdiği görevi yerine getirmek amacıyla Kafkasya'ya gitti ve orada yerel örgütlenmelerin güçlenmesi için yapılan çalışmalara katıldı. 'Kuyruğu kesik' olarak tanımlanan Mithad Paşa anayasasının ilanından sonra, birçokları gibi İstanbul'a dönen Karekin de, askeri çalışmalarda tecrübeli olduğundan Paramaz'ın grubuna dahil edildi.

Tutuklanması sonrasında, ilk önce suikast planlarını otoritelere ihbar eden Arthur Yesayan'a karşı suikast düzenlediği iddiasıyla suçlanan Karekin Boğosyan'ı daha sonra, tüm diğerleriyle birlikte "Özgür ve bağımsız bir Ermenistan kurma amacıyla silahlı eylemlerde bulunmak, yabancı devletleri Osmanlı'ya karşı kışkırtarak, devletin bölünmez bütünlüğüne yönelik tehlikeli planlar

1915 p. յունիսի 2-ին քիւրքական գորքերը կը շրջապատեն Շապին-Գարահիսարը եւ կը պահանջեն անձնատուր ըլլալ: Հայերը կը մերժեն քիւրքերու վերջնագիրը: կը սկսուի բերդաքաղաքի հերոսական պաշտպանութիւնը, որ տեսց մինչեւ յունիսի 27-ը:

Չենքն ու զինամթերքը, պարենն ու ջուրը, դեղորայքը ամբողջովին կը սպառուին:

Ստեղծուած ծանր վիճակէն դուրս գալու միակ ելքը թշնամիի օղակը ճեղքելն էր: Յունիսի 25-ին խումբ մը մարտիկներուն կը յաջողուի դուրս գալ շրջապատումէն: Բերդի մէջ մնացածները թշնամիին հանձնուելու փոխարէն կը գերադասեն թոյն ընդունելով անմահանալ:

Ապտիլ Համիտյան ռեժիմի տարիներուն խոյս տալով բանտուելէն, կուսակցութեան հանձնարարութեամբ կը տեղափոխուի Կովկաս, իր նպաստը բերելով տեղի հնչակեան կազմակերպութիւններու ամրապնդման:

Միքիատեան պոչատ սահմանադրութիւնէ յետոյ, շատերու նման Գարեգին Պողոսեանն ալ վերադարձաւ Կոստանդնուպոլիս եւ որպէս փորձուած զինուոր ընդգրկուեցաւ Փարամազի խումբի մէջ:

Ձերբակալուելէն յետոյ սկզբին անոր մեղադրեցին մատնիչ Արթիւր Եսաեանի դէմ մահափորձ կազմակերպելու մէջ, բայց այնուհետեւ, ինչպէս մնացածներուն՝ «Անկախ եւ ինքնօրէն Հայաստան մը կազմելու համար ոճրափորձեր սարքած են եւ օտարները կայսրական կառավարութեան դէմ գրգռելու եղանակով, ձեռնարկած են կայսրական երկրներուն մէկ մասը Օսմանեան կա-

yapıp, Osmanlı halklarından bir kısmının Osmanlı hakimiyetinden ayrılıp kendi başına devletler yaratma amaçlı değişik yerlerde alenen ve gizli toplantılar gerçekleştirmek, basın-yayın yoluyla bu amaçların propagandasını yapmak ve kışkırtıcı çalışmalar örgütlemek” suçlamasıyla yargılanarak suçlu bulundu.

ռավարութենէն անջատելու եւ այս նպատակով օտար երկիրներու գանազան տեղերը գաղտնի ու յայտնի համաժողովներ գումարելով հանդերձ հրապարակութիւններ, գրգռութիւններ եւ թղթակցութիւններ ըրած են»:

Այդ նույն օրը, 1915 թ. յունիսի 15-ին Կոստանդնուպոլսի Սուլթան Պայազիտ հրապարակի վրան թիւրք ենդիչերիները կախաղանի վրա խեղդամահ ըրին նաեւ սեւաբերդցի Գարեգին Պողոսեանին:

Yeremya MANANDYAN
(Yeremia MATOSYAN,
Yeremya MANUKYAN)

Kipranos oğlu Yeremya MANANDYAN, İstanbul'da doğdu. İstanbul'un, o zaman ki adıyla Konstantinapolis'in kuruluşundan hemen ardında şehre yerleşen Ermeniler genellikle asker, tüccar, mimarlıkla iştigal edenler ve tarihsel Ermenistan'ın değişik yerleşke-

Երեմիա Մանանդեան
(Երեմիա Մաթոսեան,
Երեմիա Մանուկեան)

Երեմիա Կիպրանոսի Մանանդեանը (Երեմիա Մաթթեոսեան, Երեմիա Մանուկեան) ծնուած է Կոստանդնուպոլսի մէջ:

Կոստանդնուպոլսոյ մէջ հայերը բնակուած են անոր հիմնադրումէն անմիջապէս յետոյ: Անոնք զինուորականներ էին, վաճառականներ, ճարտարապետեր, պատմական Հայաստանի

lerinden buraya eğitim almak için gelmiş olan gençlerdi. 1478 yılında şehirde yaklaşık 1.000 hane Ermeni vardı. XIX. Yüzyıl başlarında, İstanbul'da 150.000, 1840'larda 222.000, 1880'de ise 250.000 Ermeni yaşıyordu.

İstanbul Ermeni kültürünün en büyük merkezlerinden biriydi. Uluslararası üne sahip mimarlardan birçoğu (Balyan'lar), heykeltıraşlar, ressamalar (R. Barseğ, S. Manas, Ş. Sarkisyan ve diğerleri), bestekârlar (D. Çukhacıyan), müzisyenler (Komitas), artistler-oyuncular (V. Papazyan), yazarlar (K. Zohrab, Siamanto, Y. Odyan, D. Gamsarakan, Tilgadintsi, ve diğerleri) bu şehirde yaşayıp eserlerini ürettiler. 1908 yılında kabul edilen 'Kuyruğu kesik' Midhat Paşa anayasasının kabulüne kadar Ermeni siyasi örgütleri yasadışı kabul edildiler. Sosyal Demokrat Hınçak Partisi 1890 yılında, Garin (Erzurum) ve ardından İstanbul'da düzenlenen yığinsal Kumkapı mitingleri ile Osmanlı İmparatorluk tarihinde örneği daha önce görülmemiş olan siyasi protestolar organize etti.

1890'lı yıllarda İstanbul, Ermenistan ve Kilikia'nın değişik vilayetlerinde SDHP'nin çok büyük bir sempatizan kitlesi olduğu ve Parti'nin İstanbul şubesi'nin en etkin merkezlerden biri olduğu bilinmektedir. Hampartsum Boyacıyan (Medzn Murad), Harutyun

utarpeter qավառներին այստեղ եկած ուսումնաստենչ երիտասարդներ, եվն.: 1478 թ. քաղաքի մէջ կը բնակուէր շուրջ 1000 տուն հայ: XIX դ. սկիզբը Կոստանդնուպոլիսի մէջ 150.000, 1840-ական թուականներուն՝ 222 հազար, 1880-ին՝ 250 հազար հայ բնակչութիւն կար:

Կոստանդնուպոլիսը հայ մշակութի խոշորագոյն կենտրոններէն էր: Այստեղ են գործած համաշխարհային մեծութեան բազմաթիւ ճարտարապետներ (Պալեաններ), արձանագործներ, նկարիչներ (Ռ. Բարսեղ, Ս. Մանաս, Շ. Սարգիսեան եւ ուրիշներ), քոմիդիոթորներ, երաժիշտներ, դերասաններ (Տ. Չոխաճեան, Կոմիտաս, Վ. Փափագեան), գրողներ (Գ. Չոհրապ, Սիամանթօ, Ե. Օտեան, Տ. Կամսարական, Թլկատիճի եւ այլք): Հայկական քաղաքական կազմակերպութիւնները մինչեւ 1908 թուականի Սիփաստյան պոչատ սահմանադրութիւնը Օսմանեան Կայսրութեան տարածքի մէջ կը գործէին ընդհատակեայ կարգավիճակով: Թիրքական բռնապետութեան սուլթանիզմի դէմ անհավասար պայքարի ավանգարդի մէջ Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան կուսակցութիւնն է եղած: Յիշենք թեկուզ 1890 թ. Կարինի, այնուհետեւ Կոստանդնուպոլսյ Գումգափուի ցոյցերը:

XIX դ. 90-ական թուականներէն Կոստանդնուպոլսյ եւ գավառներու մէջ ՍԳ Հնչակեան կուսակցությունը մեծ ճանաչում ունէր: ՍԳ-ՀԿ Կոստանդնուպոլսյ մասնաճիղի մէջ են կոփուէլ յեղափոխութեան այնպիսի առաջնորդներ, ինչպէս Համբարձում Պոյաճեանը (Մեծն Մուրատ), Յարութիւն Ճանգիլեանը, քսաններէն Արամ Ալըգպաշեանը եւ շատերը:

Ծանոթանալով ՍԳ Հնչակեան կուսակցութեան ծրագրին, Երեմիա Մա-

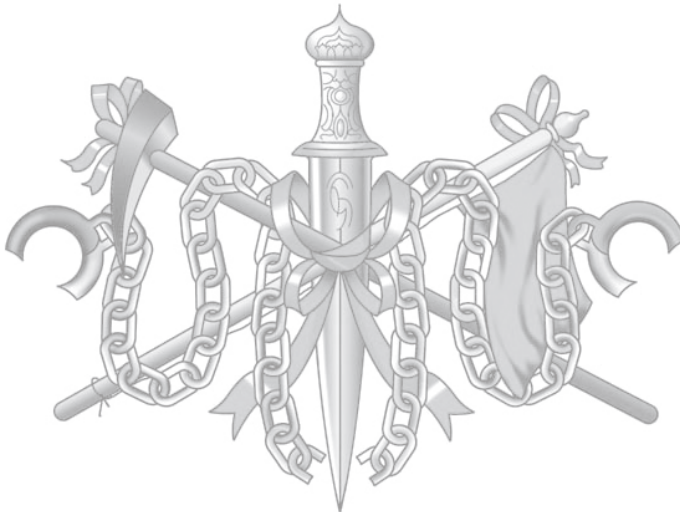
Cangülyan, asılan 20'lerden Aram Açıkbashyan ve daha nice devrimci lider İstanbul'da yetişmişti. İstanbul'da karşılaştığı bu ortamdan etkilenen Yeremya Manandyan SDHP'ye katılmıştır.

Hınçak kaynaklarına göre gençlik yıllarında fiziksel, zihinsel özellikleri ve aktifliğiyle yaşıtlarından farklılık gösteren Yeremya'nın, İttihad ve Terakki'nin liderlerine karşı düzenlenecek suikastı gerçekleştirecek olan Paramaz'ın grubu içinde yer alması doğaldı. En tehlikeli ve sorumlu görevleri üstlendiği söylenen Yeremya, kendisinden yaşça büyük yoldaşları tarafından "sahip olduğu mücadele ruhuyla grubun askeri yetkinliğinin itici gücüydü" şeklinde tanımlanmıştır.

նանդեանն անվերապահօրէն կ'ընդունի անոր դրոյթները, կ'անդամագրուի այդ հեղինակավոր քաղաքական կազմակերպութեան, դառնալով անոր նուիրեալներէն մէկը:

Պատահական չէ, որ երբ կը կազմակերպուի Փարամազի խումբը՝ Իթքի-հատի պարագլուխներուն ոչնչացնելու համար, առաջիններէն մէկը Երեմիա Մանանդեանի թեկնածութիւնը կը քննարկուի: Եւ ան իր գործով եւ կեանքով արդարացուց աւագ կուսակիցներու սպասելիքները:

Իսկ երբ եկաւ պահը, ան ինչպէս կյանքի ընթացքին, անտրտունջ ընդունեց մահը, որն իր անմահության սկիզբն էր: 1915 թ. յունիսի 15-ին Երեմիա Մանանդեանին իր զինակիցներու հետ խեղդամահ ըրին Կոստանդնուպոլսոյ Սուլթան Պալատի հրապարակի վրա:

Yervant TOPUZYAN (PANVOR)

Yervant TOPUZYAN, Adapazarı'nın en güzel ilçelerinden biri olan Bardizak'da 1895'de doğdu. Çok sayıda gazete ve derginin yayınlandığı, meşhur Bardizak Tiyatrosu'nda ünlü Ermeni sanatçılarından birçoğunun sahneye çıktığı Bardizak'da Birinci Dünya Savaşı öncesinde 16.000 Ermeni yaşıyordu. İstanbul'da yaşayan Ermeni aydınlarından birçoklarının burada yazlığı vardı.

Yervant TOPUZYAN ilköğrenimini şehrin erkekli-kızılı Nerses Şuşanyan Okulu'nda tamamladıktan sonra, İzmir'de ortaokula gitti. Öğrenciliği sırasında Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin görüş ve tarihiyle yakından ilgilenen Yervant Topuzyan Partiyeye katılarak, aktif çalışmalarda bulunmaya başladı.

Երուանդ Թոփուզեան (Բանվոր)

Երուանդ Թոփուզեանը ծնուած է Պարտիզակ անունով, գեղատեսիլ գիւղաքաղաքի մը մէջ, որ այսօրն է իր բազմաթիւ ականավոր զավակներով: Ժամանակին այստեղ հրատարակուած են թերթեր, ամսագրեր: Պարտիզակը ուներ իր թատրոնը, որի բեմի վրա հանդէս են եկած հայ թատրոնի շատ երախտավորներ: Առաջին աշխարհամարտի նախօրյակին քաղաքն ուներ շուրջ 16 հազար հայ բնակչութիւն: Պոլսահայ մտաւորականներէն շատերը այստեղ իրենց ամառանոցները ունէին:

Ե. Թոփուզեանը նախնական կրթութիւնը ստացած է հայրենի քաղաքի Ներսէս Շուշանեան երկսեռ վարժարանի, այնուհետեւ ուսումը շարունակած է Իզմիրի մէջ: Գեղեւս դպրոցական տարիներէն Ե. Թոփուզեանը ծանօթ էր ՍԳ

İzmir bölgesinde yaşayan Ermeni toplumu içerisinde Hınçak örgütünün düşünce ve amaçları doğrultusunda propaganda çalışmalarında bulunan ve ateşi bir hitap yeteneği olan Yervant Topuzyan, kısa bir süre içinde yerel halk tarafından yakından tanındı ve sevildi.

Yervant Topuzyan Bardizak SDHP Şubesi tarafından yayınlanan “Baykar” (Mücadele) adlı dergide makaleler yazdığı için aynı zamanda bir gazeteci olarak da tanınıyordu. Yazın adı olarak kendine seçmiş olduğu “Panvor” (İşçi) mahlasıyla, sadece SDHP kadrolarının içinde değil dönemin Ermeni aydınları içinde de saygın bir yer kazandı.

Onu yakinen tanıyan arkadaşlarından S. Arapyan, Yervant hakkında “devrimci ruhu her zaman yükselilerdeydi, tükenmeyen enerjisi ve yorulmazlığı, herkesten farklı özellikleri ile o denli saygınlık kazanmıştı ki, mücadele yıllarının tüm tartışmalarında yoldaşları tarafından hep örnek bir kişilik olarak gösterildi” diye yazar.

S.Arapyan’ın anlatısına göre; “Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimleri zamanında İzmir’de, İttihad ve Terakki ile devrimci adaylar karşı karşıya geldiler. Herkes İttihad ve Terakki’nin adayına seçimleri kazanacağı gözüyle bakıyordu. Yervant Topuzyan’ın İzmir ve çevresinde SDHP’nin propaganda sorumlusu olarak aktif çalışıp, hal-

— Հնչակեան կուսակցութեան պատմութեան եւ ուսումը տակաւին չաւարտած՝ անդամագրուեցալ ու դարձալ անոր եռանդուն գործիչներէն մեկը:

Կուսակցութիւնը իր երիտասարդ ու եռանդուն անդամին վստահեց Իզմիրի գաւառի հայութեան շրջանում գաղափարական ու փրոփականտիսթական աշխատանքներ տանելու պատասխանատու գործը:

Կրակոտ ու ճարտասան Երուանդին կարճ ժամանակ անց կը ճանչնար գաւառի ամբողջ հայ բնակչութիւնը:

ԵրուանդԹովուզեանընաեւհմուտ լրագրողի համբաւ էր վաստակած Պարտիզակի ՄԳՀԿ մասնաճիւղի պաշտոնաթերթ «Պայքարի» էջերու մէջ բազում յոդուածներ տպագրելու շնորհիւ: Ան իր համար ընտրած էր «Բանուոր» գրական ծածկանունը, որով էւ յայտնի էր ոչ միայն Հնչակեան կուսակցութեան, այլեւ ժամանակի հայ մտավորականութեան շրջաններու մէջ:

— Անոր յեղափոխական ոգին այնքան բարձր էր էւ այնքան անսպառ, որ երբեք յոգնութիւն չէր զգար պայքարի վիճաբանութիւններու մէջ, -գրած է անոր ընկերներէն մեկը՝ Ս. Արապյանը:

Ս. Արապյանը կը պատմէ, որ Օսմանեան փարլամենթական ընտրութիւններու ժամանակ Իզմիրի գաւառի մէջ կը մրցէին իրօքիատական էւ յեղափոխական թեկնածուները: Շատերը կը կար-

ka Jön Türklerin Ermeni düşmanı politikalarının ne kadar zararlı olduğunu anlatması sonucu İttihat ve Terakki adayı seçimlerde hezimete uğradı. Yervant Topuzyan'ın olağanüstü çabaları sonucu seçimleri İzmir'de SDHP'nin aktif bir şekilde desteklediği Rum aday kazanarak Osmanlı Meclisi'ne girdi.”

Otoriteler yakın takibe aldıkları Yervant Topuzyan'ın devrimci çalışmalarının engellenebilmesi için uygun bir fırsat kollayıp, onu etkisiz kılmayı planlıyordu. Arthur Yesayan'ın yaptığı bir ihbar sonucu tutuklanan Hınçak devrimcileri arasında (İşçi) Yervant Topuzyan da vardı.

Gördüğü işkencelere dirençle karşı koyan devrimci genç son nefesine kadar inandığı davanın kararlı bir savunucusu ve değerli bir temsilcisi oldu. İdam sehpasında, gözleriyle bir yandan gökyüzünün sonsuzluklarını son bir kez seyrederken, diğer yandan da ölüme hiç aldırış etmeden bir Ermeni devrimci marşını söylemeye başladı ve son nefesini vermeden önce, “Ölüm her yerde aynıdır ama, ne mutlu halkının kurtuluşu için şehit düşene !” dedi.

20 Hınçaklı devrimcinin asıldığı anların tek Ermeni şahidi olan Papaz Kalust Boğosyan, dinsel günah çıkartma görevini yerine getirmek için Yervant Topuzyan'a yanaştığında, onun cebinden çıkardığı mendilini kendisine uzatarak, “Aziz Peder, bu kuru mendilimi anama

deşin, որ իբրհիատականի հաղթանակը ապահովուած է:

Ե. Թոփուզեանը, իբրեւ գավառի Հնչակեան Կուսակցութեան փրոփականտիսք, եղաւ Իզմիրի, Ատաբազարի եւ տարածաշրջանի բազմաթիւ բնակավայրերու մէջ, բացատրեց Երիտթիրքերու հայատյաց քաղաքականութեան էութիւնը եւ վերջ ի վերջոյ իբրհիատականը գավառի մէջ ջախջախիչ պարտութիւն կրեց: Ընտրութիւններու աւարտին յաղթեց Հնչակյան Կուսակցութեան կողմէ պաշտպանուող ազգութեամբ հույն պատգամավորութեան թեկնածուն:

Տիրաւորակ Արթիւր Եսաեանի մատնութեամբ ձերբակալուած հնչակյաններու մէջ էր նաեւ Երուանդ Թոփուզեանը՝ նոյն ինքը Բանուորը:

Թիրքական կալանավայրի մէջ բազում կտտանքներու ենթարկուած յեղափոխականը մնաց աներեր, անդավաճան ու կախաղան բարձրացաւ երգը շուրթերին.

*«Ամենայն տեղ մտաւր մի է
Մարդ մի անգամ սիրտ մեռնի,
Բայց երանի, որ իր ազգին
Ազատութեան կը զոհուի...»*

Քսան կախաղաններու միակ վկան՝ Գալուստ քահանայ Պորոսեանը, վերջին անգամ, երբ մտեցաւ Երուանդ Թոփուզեանին, վերջինս գրպանէն հանեց թաշկինակը, երկարեց քահանային ու ըսաւ.

ver ve evladının onu tek defalığına bile olsa gözyaşlarıyla ıslatmamış olduğunu bilmesini istediğimi söyle lütfen...” dediğini yazdı.

-Տե՛ր հայր, այս չոր թաշկինակս իմ մօրս տուր, ան թող գիտնա՛յ թէ անիկա երբեք չէ թրջուած ար-ցունքներով...

Միգրժի՛ YERETSYAN

Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'nin Kharberd (Harput) bölgesinin inançlı kadrolarından Hovhannes oğlu Mıgırdiç YERETSYAN (bir başka yerde Ebrenesyan), 1873'de Abuçekhts köyünde doğdu.

Bu köy, Küçük Hayk'ın Agın şehrinin güney-doğusunda bulunuyordu. Abuçekhtsli yemenciler, kunduracılar, çulhacılar, marangozların ürettiği malların ünü bölgenin sınırlarını aşmıştı. Burada üretilen ürünlerin en tanınmış İstanbul'da rağbet gören kadınların başlarına bağladığı renkli işlemeli yazmalardı.

1883 yılında 140 öğrenciye sa-

Սկրտիչ Երեցեան

ՄԳ-Հնչակյան կուսակցութեան Խարբերդի շրջանի բազմավաստակ գործիչ Սկրտիչ Յովհաննէսի Երեցեանը (մեկ ուրիշ տեղ՝ Էպրենեսեան) ծնուած է 1873թ. Ապուշեխց գյուղի մէջ: Այն կը գտնուի Փոքր Հայքի Ակն գիւղաքաղաքի հարաւ-արեւելեան մատուցներու մօտ: Ապուշեխցի կոշկակարներու, ջուլիակներու, ատաղձագործներու թողարկած արտադրանքը յայտնի էր ոչ միայն գավառի, այլեւ անոր սահմաններէն շատ հեռու: Հռչակուած էին հատկապէս ախտեղ արտադրուած կանացի նրբագեղ գլխաշորերը, որոնց համբաւը հասած էին մինչեւ Կոստանդնուպոլիս:

hip olan köyde kurulu Varaka Okulu'nda Abuçekhtsli birçok nesil öğrenim görmüştü. Abuçekhts'den kökenli Amira ailelerinden (Ceza-yirliyan, Çerazyan, Azadyan, Tamuryan vb.) toplumda saygın bir yere sahipti. Zanaatkârlılıklarıyla tanınan Abuçekhts Ermenileri sürekli olarak Türk devlet memurlarıyla, Kürt aşiretlerinin reisleri tarafından baskı altında tutuluyordu, mal ve mülkleri tehdit

altında idi. Böyle bir ortamda yetişen Mıgırdiç Yeretsyan, Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'ne katılarak onun aktif kadrolarından biri haline geldi. Kharberd (Harput) ve çevresinde uzun zaman propaganda çalışmaları yürüten Mıgırdiç Yeretsyan, bölge halkına uğradıkları zulme karşı örgütlenip, kendilerini her biçimde savunmaları gerektiğini anlattı.

Güçlü bir karaktere sahip olan Mıgırdiç Yeretsyan, gerek Ermeni toplumu gerekse de başka halklar arasında hemen herkesin saygısını kazanmış bir kişiydi.

Գիւղի մէջ գործող Վարազայ Վարժարանի մէջ ուսում են առած ապու-չեխցիներու շատ սերունդներ:

1883 թ. վարժարանի մէջ կը սորուեր 140 աշակերտ: Այստեղ կը գործեր Վարազայ Սուրբ Նշան եկեղեցին:

Ապուչեխցը տուած է շատ յայտնի դեմքեր՝ ամիրայական ընտանիքներ (Ճեզայիրլեան, Չերազեան, Ազատեան, Թամուրեյան եւ այլն):

Ժողովուրդի տառապանքը թեթեացնելու նպատակով Սկրտիչ Երեցեանը կ'անդամագրուի ՄԳ Հնչակեան կուսակցութեանը, կը դառնայ անոր եռանդուն գոծիչներէն մէկը: Ամերկար տարիներ փրոփական տղիքական աշխատանք կը տանէ Խարբերդի եւ շրջակայ հայկական բնակավայրերու մէջ: Ան համոզուած էր, որ միայն զենքի ուժով հայը կրնայ ազատվի օտարի լուծէն եւ կ'ըներ ամէն ինչ երիտասարդութեան զինելու, վարժեցնելու, գալիք արհավիրքներուն դիմագրավելու համար:

Ուժեղ բնավորութեան տէր Սկրտիչ Երեցեանը մեծ յարգանք կը վայելէր ոչ միայն կուսակից ընկերներու շրջանակի մէջ: Հաճախ անոր օգնության կը դիմէին անկուսակցական մարդիկ, նոյնիսկ այլազգիներ եւ անշահախնդիր աջակցութիւն կը ստանաին:

Ազնի ու վեհանճն այս մարդու կեանքի թեւը եւս կտրուեցաւ 1915 թ. յունիսի 15-ի այդ դժնդակ օրը, Կոստանդնուպոլսոյ Սուլթան Պայազիտ հրապարակի մէջ, արշալոյսին, կախադանի վրա:

Keğam VANİKYAN (Vanik, Küçük Van anlamına gelir.)

Hınçak Partisi'nin bilinen kadrolarından Garabet oğlu Keğam VANİKYAN (Parti'deki adı VANİK) 1884'de Van'da doğdu. Küçük yaşta babasını yitiren Vanikyan annesi ve ninesi tarafından büyütüldü.

İlköğrenimini Van'ın en büyük mahallesi Aykestan'daki tamamlayan Vanikyan, ortaokulu Yeramyan Lisesi'nde devam etti. Çok zeki ve derslerinde başarılı olduğu için öğretmenleri tarafından çok sevilen Vanikyan, aynı zamanda mütevazı bir karaktere sahipti.

Hınçak kaynakları Vanikyan'ın, zamanın en tanınan Ermeni fedai başlarından olan KERİ adıyla bilinen (kod adı Ardzruni) Hagop Avedisyan'a karşı özel bir saygı duyduğunu ve daha genç yaşlarda

Գեղամ Վանիկեան (Վանիկ)

Հնչակեան կուսակցութեան անուանի գործիչ Գեղամ Կարապետի Վանիկեանը (կուսակցական անունը՝ Վանիկ) ծնուած է 1884 թուականին, Վանի մէջ: Փոքր տարիքինկը գրկուի հորմէ, կը մնայ մեծ մօր եւ մօր խնամքի տակ: Սկզբնական կրթութիւնը ստացած է Այգեստանի ծխական դպրոցի մէջ, այնուհետեւկը փոխադրուի Վանի Երամեան Վարժարանը:

Գեղամ Վանիկեանը առանձնահատուկ յարգանք կը տածէր քեռիի՝ ժամանակին յայտնի ֆետայի Յակոբ Ավետիսեանի (ծածկանունը՝ Արծրունի) հանդէսը:

Յեղափոխականի վտանգներով լեցուն քափառական կեանքը, երբեմն մութ գիշերները զինուած մարտիկներու հետ քեռիի հանկարծակի յայտնվելը պատանի Գեղամի մօտ աստիճանաբար կ'ավելացնէին նաեւանոց գործին նուիրուելու ցանկութիւնը: Իսկ քեռին ամեն կերպ կը խրախուսէր պատանիի ձգտումները, կը պատմէր հայ ֆետա-

fedailere katılmak istediğini yazmaktadır. SDHP'nin silahlı fedai gruplarından birisinin sorumlusu olan ve cesaretiyle tanınan Aşod'un 1904 yılında SDHP'sinin örgütlenmesini sağlamak için İran'dan Van'a gelmesi sonrasında SDHP'sine katılan Vanikyan 1907 yılında Van Lisesi'nden mezun olduktan sonra o dönem Kafkasya'da bulunan Keri Hagop'un silahlı fedai grubuna dahil olmak için yola çıktı. Ancak Jön Türklerin gerçekleştirdiği darbe sonrası 1908 yılında Keri Hagop Avedisyan'la birlikte Kafkasya'dan İstanbul'a dönerek üniversitenin Eczacılık Fakültesi'ne kaydoldu. Bir yıl sonra kaydını Hukuk Fakültesi'ne aldırarak Vanikyan, üniversite yıllarında çalışkanlığı ve alçak gönüllülüğüyle de herkesin saygı ve sevgisini kazanmıştı.

1908 sonrası ortamda, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında var olan birçok muhalif örgüt gibi Sosyal Demokrat Hınçak Partisi de çalışmalarını legal olarak sürdürmek amacıyla, İçişleri Bakanlığı'na müracaat ederek Sultan'ın onayıyla yasal parti statüsü kazandı. Vanikyan çevresindeki ilerici ve devrimci gençlerin ortak çabalarıyla İstanbul'da SDHP'nin Öğrenci Gençlik Örgütü kurdu. Kısa bir süre içinde, sadece üniversitede değil İstanbul'un değişik enstitü ve yüksekokullarında öğretim gören Ermeni gençlerinden yüzlercesi Hınçak Öğrenci Gençlik Derneği'ne

jhներու քաջագործություններու, հայրենիքին, ժողովուրդի ազատութեանն ու անկախութեանանոց ամննացողը նուիրվածութեան մասին...

1904 թ. կուսակցութեան առաջադրանքով Պարսկաստանէն Վան ժամանեց կուսակցական յայտնի գործիչ եւ խիզախ հայրուկապետ Աշոտը:

ՍԳ. Հնչակեան կուսակցության աշխատանքները Վանի մէջ նոր լիցք, նոր թափ ստացան: Տեղի հնչակյան մասնաճիւղի շարքերը համալրուեցան բազմաթիւ երիտասարդներով: 1907 թ. Գեղամ Վանիկեանը աւարտեց Վանի վարժարանը եւ որոշեց մեկնել Կովկաս, ուրայդ ժամանակ կը գործէր քեռի Յակոբը:

Երիտփայրքերու յեղաշրջումէն եւ Սիսիատեան սահմանադրութեան (1908թ.) ընդունումէնյետոյ Կովկասէն Կոնստանդնուպոլիս վերադարձան Յակոբ Ավետիսեանը եւ Գեղամ Վանիկեանը: Այստեղ ան կ'ընդունուի համալսարանի դեղագործական ֆաքիւլթէն, մեկ տարի անց կը տեղափոխուի իրավաբանական:

1908 թ. սահմանադրութիւնէնյետոյ, Օսմանեան Կայսրութեան տարածքի մէջ գործող այլ ընդհանադիր կուսակցութիւնների հետ, Հնչակեան կուսակցութիւնն ալ գրանցուեցաւ ներքին գործերու նախարարութեան կողմէն եւ թույլատրուեցաւանոր օրինական գործունէութիւնը: Գ. Վանիկեանը եւ իր քանի մը ընկերները կը սկսին կազմակերպել Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակյան կուսակցության Պոլսոյ ուսանողական միութիւնը: Այսպիսովան կատարեց իր կուսակցական գործունէության առաջին, բայց հաստատուն քայլերը:

Կարճ ժամանակ անց ուսանողական միութեան շարքերը համալրուեցան ոչ միայն համալսարանի, այլեւ Կոնստանդնուպոլսոյ տարբեր բարձրա-

katıldılar. Bu gelişmeyi takiben Vanikyan'ın çabaları sonucu liseli öğrencilerin kendi gençlik örgütleri de kuruldu.

SDHP'nin inandığı ve savunduğu fikirlerin yaygınlaştırılması ve yığınlara ulaştırılması, gençliğinin çalışmalarının koordine edilmesi için bir yayın organı çıkarılması kararı alınmasının ardından, işçi ve emekçilerin bayramı olan 1 Mayıs 1911'de İstanbul SDHP Öğrenci Gençlik Örgütü'nün aylık dergisi "Gaydz" (Kıvılcım)'ın ilk sayısı yayınlandı. Kıvılcım dergisinin yaratılmasında büyük emeği geçen Vanikyan, "Vanik" rumuzuyla sürekli olarak yazılar yazdı. Vanik, SDHP içinde dürüstlüğü ve çalışkanlığı ile tanınan isimlerden biriydi ve yaşamını yitirdiği 15 Haziran 1915 sabahına kadar bu özelliklerini yitirmedi.

199'de kurulan bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti'de faaliyetlerine devam eden SDHP ilk kurulan parti örgütüne Keğam Vanikyan'ın ismini verdi.

qոյն ուսումնական հաստատութիւններումէջ սորոող հայ ուսանողներով: Գ. Վանիկեանի նախածեռնութեամբ ուսանողական միութեան հովանու տակ ստեղծվեցան նաեւ քանի մը աշակերտական միութիւններ:

ՄԳ հնչակեան կուսակցութեան գաղափարները մասսայականացնելու, ուսանողական ու աշակերտական միութիւններու աշխատանքները համակարգելու համար հասունացած էր սեփական տպագիր օրգան ունենալու հարցը: Եւ ահա 1911 թ. մայիսի 1-ին հրատարակ իջաւ ՄԳ-ՀԿ Կոստանդնուպոլսոյ ուսանողական միութեան «Կայծ» ամսաթերթը:

Գեղամ Վանիկեանը «Վանիկ» գրական կեղծանունով դարձաւ այդ թերթի կազմակերպիչներէնէ մշտական հեղինակներէն մէկը:

Վանիկը ազնիւ ու շիտակ ընկեր էր: Ազնիւ էր նոյնիսկ իր գաղափարական ընդդիմախօսներու հանդէպ: Այդ է պատճառը, որ մեծ հեղինակութիւն կը վայելէր պոլսահայ ամբողջ ուսանողութեան շրջանակներու մէջ: Եւ այդպէս ալ ան մնաց մինչեւ իր կարճ, բայց բովանդակութեամբ լեցուն կեանքի վերջին պահը, 1915 թ. յունիսի 15-ի առաւօտը:

Ահա թե ինչու ՄԳ Հնչակյան կուսակցութիւնը ազատ ու անկախ Հայաստանի մէջ գրանցուելէնչետոյ իր ամենաառաջին մասնաճիւղերէնմէկը կոչեց այդ մեծ երախտավորի անունով: «Վանիկ» մասնաճիւղը կը գործէ Ազգային Ակադեմիայի տպարանի մէջ եւ հպարտօրէն կը կրէանորանունը:

Hovhannes DER-ĠAZARYAN
(Hovhannes YEĠIAZARYAN)

Stepan oğlu Hovhannes DER-ĠAZARYAN (Hovhannes Yeġiazaryan veya Gidik Çello) 1878'de tarihsel Kapadokya'nın Gesaria (Kayseri) şehrinde doğdu. Ermeni tarihinin babası olarak nitelenen Movses Khorenatsi, Ermeni kralı Aram'ın, Mşak'ı Kapadokia Bölge Valisi olarak atadığını yazmaktadır. Mşak, günümüzde ki adıyla Kayseri'nin yerinde bir kale şehri kurarak kendi adını verir, bu isim zaman içerisinde ve yerel telaffuz değişimiyle Majak'a dönüştü. M.S. 17 yılında Romalıların Kapadokya'yı işgalinden sonra Ermeni valisi Majak'ın adını taşıyan şehre, İmparator Julius Sezar'ın onuruna Gesaria adı verildi. 1022'de Bizans İmparatoru Vassil II. Kayseri'yi Sebastia (Sivas) Prensi David Ardzruni'ye hibe etti. 1045

Յովհաննէս Տէր-Ղազարեան
(Յովհաննէս Եղիազարեան)

Յովհաննէս Ստեփանի Ղազարեանը (Յովհաննէս Եղիազարեան կամ Կիտիկ Չելլո) ծնուած է պատմական Կապադովկիայի Կեսարիա հնագոյն քաղաքի մէջ: Ըստ Մովսէս Խորենացիի, Հայոց աւանդական քաղաոք Արամը Կապադովկիայի մէջ կուսակալ կը նշանակէ Մշակին: Վերջինս այստեղ՝ հետագայ Կեսարիա քաղաքի տեղը կառուցած է դաստակերտ, այն ամրացրած պարիսպներով եւ անուանել իր անունով, որը հետագային աղաւաղուելով դարձած է Մաժաք: Մ.թ. 17 թվականին Կապադովկիան նվաճած են հռոմեացիները: Մաժաքը, ի պատիվ կայսր Գայոս Հուլիոս Կեսարի, վերանուանուած է Կեսարիա: 1022 թ. Բիզանդիայի Վասիլ II կայսրը Կեսարիան շնորհած է Սեբաստիայի իշխան Գավիթ Արծրունիին, իսկ 1045 թ. այն Գագիկ II Բագրատունիի կալվածքն էր: Կեսարիայի մէջ հնագոյն ժամանակներէն հայերը առաջնակարգ դիրքէ-

yılında Ermeni Bagratuni kralı Gagik II.'nin yönetimi altında bulunan Gesaria (Kayseri)'de en eski zamanlarından beri Ermeniler her zaman şehrin ileri gelenleri arasında idiler. IV. yüzyılda Ermeni Ruhani liderleri, Katolikoslar burada kutsanıp görevlerine başlıyorlardı. 1915 yılında Gesaria (Kayseri)'nin 50-60.000'lik nüfusunun 20.000'i Ermenilerden oluşuyordu. Burada birçok kilise, okul ve yüksek okul vardı. Şehrin dışında ki bölgede Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı (Aksaray, Aziziye, Derevank, Yenice, Everek, Talas, Tomarza, Garmırak, Gemerek vb. gibi) yerleşkeler vardı.

Toplumsal ve siyasal yaşamın epey hareketli olduğu Gesaria (Kayseri)'de, SDHP de aktif bir şekilde faaliyet gösteriyordu; il ve ilçelerde örgütlenmişti. Parti'nin en önemli kadrolarından sakal mahlaslı Jirayr Moruk, Mardiros Boyacıyan (Medzn (Büyük) Murad'ın öz kardeşi), Andon Rışduni, Ruhban Daniel Vardapet, Çello'lar ve daha birçok isim devrimci harekete buralarda katılmışlardı.

Aktif devrimci çalışmalara durdurmaya karar veren Osmanlı makamları 1891-1892 yıllarında Gesaria (Kayseri)'de Hınçaklara yönelik yığinsal tutuklama kampanyası başlattı. 650'den fazla Sosyal Demokrat Hınçak Partisi üyesi tutuklandı. 1893 Mayıs'ında tarihe Ankara Muhakemesi olarak

bilinen: IV. n. hay k'ap'oghikn'ut'ner ayast'el k'p' d'et'n'at'p'rut'el'n:

1915 p. Կեսարիան ուներ 50-60 հազար բնակչություն, որն է 20 հազարը հայեր էին: Այստեղ կը գործեր քանի մը եկեղեցիներ, դպրոցներ, վարժարաններ:

Բազմամարդ էին նաեւ շրջանի հայկական բնակավայրերը (Ազարայ, Ազիզիէ, Տերեվանք, Ենիճէ, Էվերեք, Թալաս, Թումարզա, Կարմրակ, Կեմերեկ եւ այլն):

Կեսարիայի մէջ աշխոյժ էր նաեւ հասարակական-քաղաքական կեանքը: Քաղաքի եւ շրջակայ բնակավայրերումէջ մեծ հեղինակութիւն կը վայելէր Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան: Այստեղ գործած են կուսակցութեան այնպիսի յայտնի դերեր, ինչպէս Ժիրայր Մորուքը (Մարտիրոս Պոյաճեան, Մեծն Մուրատի եղբայրը), Անտոն Ռշտունին, Դանիէլ Վարդապետը, Չելլոները եւ շատ ուրիշներ:

Ակտիւյեղափոխական գործունէութեան համար թիրաքական իշխանութիւնները 1891-1892 թուականներուն Կեսարիա եւ հայաբնակ բնակավայրերու մէջ կը սկսին հնչակեաններու մասսայական ձերբակալութիւններ: Թիրաքական զնտաններ կը նետուին շուրջ 650 հնչակեաններ: 1893 թ. մայիսին կը սկսուի պատմութեան յայտնի Անգորայի դատավարութիւնը:

Դատարանը 17 հոգունկը դատապարտէ մահուան, 6-ը կը ստանան 15 տարուայ, 10-ը՝ 7 տարվա բանտարկութիւն: Սակայն հետագային ոմանց դատավճիռը կը մեղմացուին:

Ահա այս քաղաքի եւ այս պայմաններումէջ է ծնուած, մեծացած, ուսում առած կուսակցութեան նուիրեալ Յովհաննէս Տէր-Ղազարեյանը:

Յովհաննէսը ուսանած է Սուրբ Կարապետ վանքի մէջ, վերադարձած

geçen bu davada topluca yargılanan parti üyelerinden 17'sine idam, 6 kişiye 15 yıl, 10 kişiye de 7 senelik hapis cezaları verildi. Ancak, bazılarının cezaları daha sonradan hafifletildi.

Hovhannes, Surp Garabet Manastırı'nda eğitimini bitirdikten sonra kendini yeni neslin terbiyesine adanarak öğretmenlik yapmaya başladı. SDHP'ye üye olan Hovhannes aktif bir şekilde faaliyet göstererek örgütlenme çalışmalarına katıldı. Hovhannes Der-Ğazaryan, Gesaria(Kayseri)'de Hınçak Partisi'nin öncü kadrolarından biri olup, propaganda çalışmalarından sorumlu idi. Siyasi faaliyetleri dolayısıyla otoriteler tarafından tekrar tekrar gözaltına alındı, işkence gördü ve ölümlle tehdit edildi.

hայրենի քաղաքը և իրեն նուիրած մատաղ սերունդի դաստիարակութեան: Հնչակեան գաղափարները կը ծակերանցնէր նաեւ դպրոցներու ամուր պատերը, կը մտնէր դասարանները, իրաւքանչիւր տուն:

Յ. Տէր-Ղազարեանը Կեսարիայի Հնչակեան կուսակցութեան առաջամարտիկներէն էր, փրոփակամտոյիսքը: Ան համոզուած էր, որուժեղ գաղափարի հետ հայ մարդը պէտք է նաեւ հնարավորութիւն ունենայ բոլի ուժին հակադրուել: Այդ նպատակին հասնելու համար մարդիկ պէտք է կարողանան պաշտպանուիլ, հարկ եղած ժամանակ զենքը ձեռքին ելնել թշնամիի դէմ:

Թիւրքական գաղտնի ծառայութիւններու գործակալները շատոնց կը հետեւէին երիտասարդ մանկավարժին, հաճախ ենթարկելի հալածանքներու, սպառնալիքներու:

1914 թ. յունիսին Կոստանդնուպոլսոյ ձերբակալուածներու մէջ էր նաեւ Յովհաննէս Տէր-Ղազարեանը (Եղիազարեան), որուն իր կուսակից 19 ընկերներու հետ 1915 թ. յունիսի 15-ին Սուլթան Պայազիտ հրապարակի վրա խեղդամահ ըրին Հայրենիքը Ազատ եւ Անկախ տեսնելու համար:

Այսօր, մասամբ արդեն իրականութիւն դարձած է Յ. Եղիազարեանի երազանքը, իսկ ինքը եւ իր անմահ ընկերները վերադարձած են Հայրենիք եւ վեհօրէն կանգնած Փարամազի հայրենի Մեղրիի յուշահամալիր, դառնալով հավերժութեան ճամփորդներ:

Karnig BOYACIYAN

Krikor oğlu Karnig BOYACIYAN, 1888'de İstanbul'da doğdu.

XIX. yüzyıl sonu, XX. Yüzyıl başlarında Sosyal Demokrat Hınçak Partisi (SDHP) İstanbul'da aktif bir şekilde faaliyet gösteriyordu. 1890 yılında İstanbul'daki SDHP şubesinde fedakarca önemli politikacı ve militanlar vardı: Jirayr (Moruk) ve Hampartsum (Medzn Murad) Boyacıyan kardeşler, Harutyun Cangülyan, Aram Açıkbaşıyan, Yeremia Manandyan, Vanik, Doktor Benne İstanbul'da öne çıkan isimlerdi. Karnig Boyacıyan'da İstanbul SDHP şubesi çatısı altında aktif bir şekilde siyasi çalışmalara katıldı.

Aynı dönemde Ermeni halkı gerek devlet otoriteleri, büyük ya da küçük devlet memurları, Hamidiye Alayları, Çerkes, Çeçen,

Գառնիկ Պոյաճեան

Գառնիկ Գրիգորի Պոյաճեանը ծնուած է 1888 թուականին, Կոստանդնուպոլիս:

ՄԳ-Հնչակյան կուսակցութեան մասնաճիւղեր կը գործէին ոչ միայն երկրի մեծ քաղաքներու, այլև ամենահեռավոր բնակավայրերումէջ:

Դեռես 1890 թ. Կոստանդնուպոլսյ մէջ կը գործէր ՄԳ-Հնչակյան կուսակցութեան մասնաճիւղ, ուր կոփուած է Հայրենիքի ազատութեանն ու անկախութեան նուիրուած փայլուն սերունդ մը: Եղբայրներ՝ Ժիրայր (Մորուք Ժիրայր) եւ Համբարձում (Մեծն Մուրատ) Պոյաճեաններ, Յարութիւն Ճանգիւլեան, Արամ Աչըզապաշեան, Երեմիա Մանանդեան, Վանիկ, տոբթոր Պեննէն եւ շատերը իրենց կուսակցական կոփվածութիւնը կրած են Կոստանդնուպոլսյ ՄԳ-ՀԿ մասնաճիւղի մէջ:

ՄԳ-ՀԿ Կոստանդնուպոլսի մասնաճիւղի մէջ իր կուսակցական եւ յեղափոխական մկրտութիւնը ստացած է նաեւ անմահ քսաններէն մէկը՝ Գառ-

Avar başıbozukları eliyle Ermenileri yerlerinden atıyor; yüzyıllarca yılda yaratılan değerler talan ediyor, masum halk olmadık işkence ve katliamlara maruz kalıyordu. Bu süreçte Ermeniler mülksüzleştirilerek dinlerini değiştirmeleri için yoğun baskı altına alındılar. Sultanın otokratik yönetimine karşı olduklarını ilan eden Avrupa’da eğitim almış Jön Türkler iktidara geldikten sonra adaletsizlik ve katliamların mağduru durumundaki Ermeni halkına karşı gelişigüzel değil, planlı bir imha politikası yürütmeye başladı. 1908’de başkentte meşrutiyetin ilanından sonra kabul edilen “Midhat Paşa Anayasası” ve “Özgürlük”, “Eşitlik”, “Kardeşlik” çağrılarının atıldığı ortak mitinglerin düzenlenmesinden sadece aylar sonra, İttihat ve Terakki 30.000’den fazla Ermeni’nin katledildiği, 1915’de yaşanan trajedinin habercisi olan 1909 Adana katliamlarını düzenledi.

1908 ve sonrasında Ermeni siyasal örgütlerinden çoğusahte “kardeşlik” çağrılarının etkisi altında idiler ve yaklaşan felaketi görmediler. SDHP ise farklı bir tutum alarak kendisini İttihat ve Terakki’den uzak tuttu. SDHP, Paramaz tarafından hazırlanan “Ermeni halkına çağrı” başlıklı bir bildiride, “Jön Türklerin ağızlarından akan ballı sözlere kanmayın sakın!” açıklamasını yaptı.

նիկ Պոյաճեանը:

Իր հասակակիցներէն շատերու նման Գառնիկ Պոյաճեանն ալ վկան էր ու ականատեսը այն բոլոր անարդարութիւններու եւ բռնութիւններու, որոնք կը կատարուէին բնիկ ժողովուրդի հանդէպ: Անհերքելի փաստ է, որ սուլթանական Թիւրքիայի մեծ ու փոքր իշխանաւորները, քիւրտ աշիրապետերու, չերքեզ, աւար թափփուկներու հետ մշտապէս կը կազմակերպէին խաղաղ հայ բնակչութեան կոտորածները, թալանն ու ւաւերը: Այդ եղեռնագործութիւնները կատարելագործելովէ աւելի «նուրբ» ձեւերով շարունակեցան երոպական համալսարաններու մէջ կրթութիւն ստացած Երիտասարդ քիւրքերը: Ատանայի 1909 թ. կոտորածէն յետոյ յօսուցանող «Միթատեան» օրապակաս սահմանադրութեան «ազատութիւն», «հասասարութիւն» կոչերը:

Հայկական քաղաքական կազմակերպութիւնները արբեցած՝ եղբայրութեան կեղծ կոչերով, չէին տեսնէր հայութեան գլխուն սաւառնող ահեղ վտանգը:

Հայ ժողովրդի համար այս ծանր ժամանակահատվածի ընթացքին միայն Սոցիալ Գեմոկրատ Հնչակյան կուսակցութիւնն էր, որ մէկ անգամ եւս հնչեցուց այդ վտանգի կոչնակը:

— Չխաբվէք ժեօն-քիւրքերուայ սօրուայ մեղրածոր խօսքերէն, կը գոչէր Փարամազը ի լուր ամբողջ հայութեան:

Գառնիկ Պոյաճեանը համալրեց Փարամազի գլխաւորած ջոկատը:

Գառնիկի համար չկար անկարելին: Անենադժուար ու խճճուած իրավիճակէնսն միշտ յաղթանակով դուրս կու գար: Այդ էպատճառը, որ շուտով ան դարձաւ խումբի ազդեցիկ ու գործունէայ անդամներէն մէկը:

Հինգակարգի զինվորականների շարքերում 15-ամյա Կոստանդինոսյան Սուլթանի Պալատի հրապարակ: Դեռ լոյսը չէր հասցուցած զատվել վաղորդեան մթնշաղեն, երբ ճերմակ շապիկներով քսաններուն բերին ու կանգնեցուցին հրապարակի կենտրոնը շարուած եռտանհներու դիմաց: Հրապարակուեցաւ դատավճիռը.

— Անկախ ու ինքնօրէն Հայաստան մը կազմելու համար...

Կանգնած էրան կախադանի մահաբռնին, հայեացքը դեպի արեւելք, մեղմ ժպիտը հպարտ դեմքին: Այսպէս Գառնիկ Պոյաճեանը ընդունեց մահը, անմահացաւ ու խառնվեցաւ հավերժութեան ճամփորդներուն:

1915 թուական, յունիսի 15, Կոստանդինոսպոլսոյ Սուլթան Պալատի հրապարակ: Դեռ լոյսը չէր հասցուցած զատվել վաղորդեան մթնշաղեն, երբ ճերմակ շապիկներով քսաններուն բերին ու կանգնեցուցին հրապարակի կենտրոնը շարուած եռտանհներու դիմաց: Հրապարակուեցաւ դատավճիռը.

— Անկախ ու ինքնօրէն Հայաստան մը կազմելու համար...

Կանգնած էրան կախադանի մահաբռնին, հայեացքը դեպի արեւելք, մեղմ ժպիտը հպարտ դեմքին: Այսպէս Գառնիկ Պոյաճեանը ընդունեց մահը, անմահացաւ ու խառնվեցաւ հավերժութեան ճամփորդներուն:

Boğos BOĞOSYAN

Mikael oğlu Boğos Boğosyan, 1862 yılında tarihsel AGIN (Eğin) şehrinde doğdu.

Sebastia(Sivas)'a göçen Ermeni Ardruni prensleri tarafından kurulan Ağın'da Ardruniler, Narek Manastırını ve Surp Nişan Manastırlarını inşa ettiler. XVI. yüzyılda Ağın Osmanlıların eline geçtikten sonra yağmalandı ve yıkıma uğradı. 19. yüzyıl sonunda, Ağın'da 5.500'ü Ermeni olmak üzere 10.000 insan yaşıyordu. Şehrin tüm evleri 2-4 katlı olup, taştan inşa edilmişti.

1896'da Hamidiye Alayları eşliğinde Osmanlı güçleri tarafından şehre saldırılarak büyük bir katliam ve yağma gerçekleştirildi. Ağın halkı 1915 yılında tehciire tabii tutularak tümünden topraklarından kazındı. Ağın, Ermeni yazın ve düşününe birçok isimler vermiştir. Arpiar Ar-

Պողոս Պողոսեան

Պողոս Սիրայելի Պողոսեանը ծնուած է 1862 թ. Ալն պատմական բնակավայրի մէջ: Ալնը հիմնադրած են Սեբաստիա տեղափոխուած Արծրունի հայ իշխանները: Արծրունիները այստեղ XI դարին կառուցած են Նարեկայ վանքը (Ռշտունիի Նարեկայ վանքի անունով), իսկ աւելի ուշ՝ Սուրբ Նշան վանքը (Վասպուրականի Վարագայ Սուրբ Նշան վանքի անունով):

XVI դ. թիւրքերը գրաւեցին Ալնը եւ ինչպէս միշտ եւ ամեն տեղ, այն թալանեցին ու աւիրեցին: 19-րդ դարավերջին Ալնը ունէր 10 հազար բնակիչ, որմէ 5500-ը հայեր էին: Քաղաքի տուները քարակերտ են, 2-4 հարկերով:

1896 թ. թիւրք հրոսակները, քիւրտական խաժամուժի հետ նորէն հարձակունեցան Ալնի վրա, բնակչութեան սուրիքաշեցին, հորի մատնեցին ծաղկուն բնակավայրը: Պակասը լրացուցին Երիտթիւրքերը՝ 1915 թ. տեղահանեցին ու ամբողջապէս բնաջնջեցին տեղի հայ բնակչութեան:

— *Ամենուր աւեր էր ու մոխիր: Այսպէս*

piaryan, Misak Medzarents, Krikor Zohrab, Siamanto (Atom Yarcanyan), Arşak Çobanyan, Minas Çeraz, Nikol Kalenderyan gibi birçok Ermeni aydını Ağın'lıdır.

Doğum yeri olan Ağın'dan Bafra'ya taşınan Boğos Boğosyan gittiği her yerde Ermeni halkının çektiği acılar ve yoksulluğa şahit oldu ve daha genç yaşlarda iken Bafra'da SDHP'ye katılarak politik faaliyetlere başladı.

Bir yoldaşı tarafından, "SDHP Bafra şubesinin ruhuydu" diye tanımlanan Boğos Boğosyan 7. Parti Kongresi'nde delege idi. Bu Kongre'de "isyancı devrimci taktikler izlenmesi" kararı alınmıştı. Kongre kararına göre "tümüyle bağımsız veya Osmanlı devletinin bir parçası olarak da kalınsa, siyasi ve idari serbestliğiyle özerk bir Ermenistan yaratılmalıydı".

Bu konularla ilgili tartışmalara aktif olarak katılan Boğos Boğosyan, Kongre'de yaptığı bir konuşmada mevcut duruma tahammül edemeyeceklerini ve birlikte yaşamanın koşullarının ortadan kalktığını belirterek "yenemeyecek durumda olsalar bile isyan bayrağını açma" çağrısı yaptı.

Yoldaşlarından yaşça büyük olmasına rağmen zor tutukluluk koşullarına dayanan Boğos Boğosyan gerek idamı gerekse tutukluğu sırasında devrimci tavrından taviz vermedi.

ըով թիրքերը անցած են: (Վիկտոր Հյուգո):

Այնը հայ գրչին ու մտքին տուած է բազում ականաւոր զավակներ: Այստեղէնկը սերին Արփիար Արփիարեանը, Միսաք Մեծարեանը, Գրիգոր Չոխրապը, Միամանթօն, Արշակ Չոպանեանը, Մինաս Չերազը, Նիկոլ Գալանտերեանը:

Պողոս Պողոսեանը ծննդավայրէնկը տեղափոխուի Պաֆրա: Ամեն տեղ նոյն թշուառ վիճակն էր: Հայր կը կեղեքուէր ամենուր թէ՛ իրային հարստահարչներուէ թէ՛ թիրք ու քիւրտ խաժամուծի ձեռքով:

Պողոս Պողոսեանը ՄԳՀԿ 7-րդ համագումարի պատգամաւոր էր: Այս համագումարը որոշեց. «Պետք էր հակաօրինական հողը վրայ կանգնի, յեղափոխական ապստամբական տարտիքա ընդգրկէ!»: «Ինքնավար Հայաստան՝ վարչակա՞ն, թե՞ քաղաքական, անջա՞տ, թե՞ մի մասն Օսմանեան պետութեան»:

Այս հարցերուն Պողոս Պողոսեանն այսպէս պատասխանեց.

-Ընկերներ, տատանուիլ պէտք չէ, թիրքի հետ միասին մենք չենք կրնար միատեղ ապրիլ, կամ ապստամբենք, կռուինք, ազատուինք, կամ բոլորս ալ միասին մեռնինք, կոտորուինք, ալ դիմանալ չենք կրնար: Փոխանակ ամէն օր կտոր կտոր կոտորուելու, թող մէկ օրուան մէջ բոլորս ալ կոտորուինք, եթէ յարթիլ չենք կրնար...:

Չնայած ձեռքակալուած ընկերներու մէջ երեցներէն էր, բայց երբեք չընկճուեցաւ, չվախցաւ մահէն: Մահին ընդառայ գնաց անվեհեր, կախաղանի հարթակին կանգնեցաւ ու վերջին անգամ հայեացքն ուղղեց դեպի արեւելք, որ արդէն շառագունած էր մանուկ արեւի առաջին շողերէն: Այդ Պողոս Պողոսեանի վերջին առաւօտն էր:

Murad ZAKARYAN (Hagop Ğazaryan)

Murad ZAKARYAN (Hagop Ğazaryan veya Kazazyan) Büyük Hayk'ın Duruperan vilayeti'nin Tsonk köyünde doğdu.

Köyü Muş'tan sadece 15 km. uzaktaydı. Ermeni tarih yazımının babası olarak adlandırılan Movses Khorenatsi'ye göre Nuh'un torunu Durpan 30 oğlu, 15 kızı ve eşleriyle birlikte önceleri Aradzani (Murad Su) vadisine yerleşmiş ve buraya kendi adından türeyen Daron adı verilmiş. Sonra evlatlarının çoğalıp, çevreye yayılıp dağılmasıyla kurulan köylerden birinin adı Tsonk (Ermenice dağlı-yaylı) olarak adlandırılmıştır.

Tsonk birçok defa yerle bir edilmiş ve yeniden kurulmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde Bitlis vilayetinin Muş bölgesine ait olan köyde 1880 itibarıyla 300,

Մուրատ Չաքարեան (Յակոբ Ղազարեան)

Մուրատ Չաքարեանը (Յակոբ Ղազարեան, մեկ ուրիշ տեղ՝ Գազազեան) ծնուած է Յրոնք գիւղի մէջ: Յրոնքը կը գտնուի Մեծ Հայքի Տուրուբերան նահանգի մէջ: Գիւղը Մուշէն հեռու էր ընդամենը 15 կմ.: Ըստ Խորենացիի, Նոյ նահապետի թոռնիկ Տուրբանը՝ իր 30 որդիներով, 15 դուստրերով ու անոնց ամուսիններով հանդերձ, նախ բնակուած են Արածանիի հովիտը, որ իբր Տուրբանի անունով կոչուած է Տարոն գավառ, իսկ անոր գավալկներու ցոման պատճառով բնակավայրը կոչուեցաւ Յրոնք:

Յրոնքը բազմաթիւ անգամներ ավիրուածու վերաշինուած է: Նոր ժամանակներու ընթացքին այն մտած է Պիթլիսի վիլայեթի Մշոյ գավառի մէջ: 1880 թ. Յրոնքը ուներ 300 տուն, 1890-ին՝ 320 տուն: 1915 թ. այնտեղ կը բնակուէր մօտ երեք հազար հայ բնակչութիւն: Գիւղն ուներ երկու եկեղեցի,

1890'da 320 hane Ermeni yaşıyordu. 1915'te köyün 3.000'i aşkın ahalisi, iki kilisesi, iki de okulu vardı. Zoraki sürgünde kanlı katliamlar yaşayan Tsronklulardan mucizeyle hayatta kalanlar dünyanın değişik ülkelerine göç etmişlerdir.

Hınçak kaynaklarına göre Murad Zakaryan (Hagop Gazaryan), Paramaz'ın en güvendiği, sadık silah arkadaşlarından birisi idi; başarıyla sonuçlanan tehlikeli birçok eyleme katılmıştı. Öğretmeni saydığı Paramaz ile birlikte 1904'te Rus Çarlığı'nın kışkırtmaları sonucu gerçekleşen Ermeni-Azeri çatışmalarına aktif olarak katılarak, Ermeni yerleşkelerinin savunusunda yer aldı.

Murad Zakaryan'ın idam edilmeden önce, "Ölürüm tabii, ancak bu düşünce uğruna ölürüm" dediği bilinmektedir.

ղայրոց: Բնակիչները բռնի տեղահանուածեւ բնաջնջուած են 1915 թ. ցեղասպանութեան տարիներուն: Յրոնքցիներու բեկորները ապաստան են գտած աշխարհի տարբեր երկրներումէջ:

Ահա այսպիսի պատմական բնակավայրի մէջ է ծնուած, սնեւացած, ուսում առած Մ. Հնչակյան կուսակցութեան նուիրեալ զինուոր Մուրատ Չաքարեանը (Յակոբ Ղազարեան):

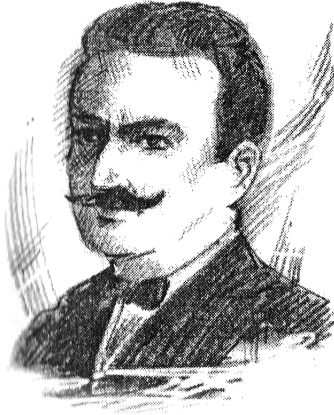
Ֆիզիկապէս ուժեղ ու անվախ երիտասարդը Փարամազի ամենավստահելի ու հավատարիմ զինակիցներէն էր:

Մ. Չաքարեանը, իբրեւ կուսակցութեան անվեհեր մարտիկ, մասնակցած էրագմաթի գործողութիւններու եւյաջողութեամբ կատարած իր պարտականութիւնները:

Իր ուսուցիչի՝ Փարամազի ղեկավարութեամբ Մուրատ Չաքարեանը ակտիվօրէն մասնակցած է 1904 թ. ռուսական ցարի Անդրկովկասի մէջ կազմակերպած հայ-թաթարական կռիւներուն, հայկական բնակավայրերն ու բնակչութեան պաշտպանած թաթար ելուզակներու ասպատակութիւններէն:

Ժամանակակիցներու վկայութեամբ Մուրատ Չաքարեանը ինքնավար ու անկախ Հայաստանի անմնացորդ նուիրեալն էր:

— Թող մեռնիմ, բայց այդ գաղափարի համար, - այս բառերով ան կեանքին հրաժեշտ տուաւ 1915 թ. յունիսի 15-ին քիւրքական կառափնարանի առջեւ:

Tovmas TOVMASYAN

Vahan oğlu Tovmas Tovmasyan, 1888 yılında Kilis’de doğdu.

Tovmas Tovmasyan eğitimi tamamladıktan sonra pedagoji ile ilgilendi ve Kilis’teki Ermeni Okulu’nun müdürlüğüne getirildi. Hınçak Parti’sinin Kilis’te aktif faaliyet yürüten isimlerinden biri olarak öne çıktı. Tovmas Tomasyan 7. Hınçak Kongresi’nde alınan kararlar sonrası kurulan Paramaz önderliğinde ki guruba dahil edildi.

Her şey neredeyse yapılan plana uygun olarak gelişiyor gibiydi, asıl eylemin yapılacağı ana kadar birbirinden değişik planların başarıyla denenme aşamaları dahi yapılmış, onlardan en iyi ve etkili olacağına inandıkları plan etrafında mutabık kalınmıştı. Tovmasyan’ın dahil olduğu grup henüz hazırlık

Թովմաս Թովմասեան

Թովմաս Թովմասեանը ծնուած է 1888թ. Քիլիսի մէջ:

Թովմաս Թովմասեանը աւարտելով դպրոցը, կը զբաղուի մանկավարժութեամբ, մատաղ սերունդին դաստիարակելով հայրենասիրութեան, ազգասիրութեան, մարդասիրութեան վեհ գաղափարներով:

ՄԳ-ՀԿ շուրջը կը համախմբուէին Հայրենիքի ազատութեան ու անկախութեան համար տոգորուած հազարավոր երիտասարդներ, որոնցմէ շատերը հետագային դարձան այդ յեղափոխական կուսակցութեան առաջնորդներ ու յայտնի գործիչները: Անոնցմէ մէկն ալ Քիլիսի դպրոցի տնօրէն Թովմաս Թովմասեանն էր:

Ի կատարումն ՄԳ-ՀԿ 7-րդ համագումարի որոշումներու, կուսակցութեան Կոստանդնուպոլսոյ մասնաճյուղը կը մշակէ մէկ հանդուգն ծրագիր. ոչնչացնել երիտօրիւրքերու պարագլուխներուն, որոնք ծրագրած են հայկական

aşamasında iken yapılan bir ihbar sonucu tutuklanan 120 kişiden biri idi. Yoğun işkenceler görmesine rağmen herhangi bir itirafta bulunmadığı bilinen Tovmas Tovmasyan, 19 yoldaşıyla birlikte, 15 Haziran 1915 sabahı Beyazıt meydanında idam edildi.

hարցը լուծել վերջնականապես, ֆիզիկապես բնաջնջելով երկրի բնիկ բնակիչներուն՝ հայերուն:

Հաշուի առնելով Թովմաս Թովմասեանի մարդկային բազում բարեմասնութիւնները՝ հայրենասիրութիւնը, անմնացորդ նուիրուածութիւնը դասնած գաղափարներուն, անորակ ղրղգրկեն մարտական այդ խումբի մէջ:

1914 թ. յուլիսի 16-ին Կոստանդնուպոլսյ եւ գավառներումէջ սկսուեցան Հնչակեաններու մասսայական ձերբակալութիւններ: Կալանուեցան եւ թիւրքական զնտանները նետուեցան հնչակեան կուսակցութեան շուրջ 120 անուանի գործիչներ ու ակտիվիստներ:

Անոնցմէմէկը ազնիւ մտաւորական Թովմաս Թովմասեանն էր: Շուրջ մէկ տարի թիւրքական բանտերումէջ տանջանքներու ենթարկուելէետք, 1915 թ. յունիսի 15-ի արշալոյսին, Կոստանդնուպոլսյ Սուլթան Պայազիտ հրապարակի վրա իր ընկերներու հետ կախաղան հանուեցաւ նաեւ Թովմաս Թովմասեանը՝ «Անկախ Հայաստան կերտելու» եւ «պետութեան դեմ դավադրելու» մեղադրանքով:

Sosyal Demokrat Hınçak Partisi üyesi değerli araştırmacı yazar Hrant Amiryân'ın Doğu Ermenice olarak kaleme aldığı “SONSUZLUĞUN YOLCULARI” adlı kitaptan elde edilen bilgilerin Batı Ermenice ve Türkçe'ye çevirisi Sarkis HATSPANIAN tarafından yapılmıştır.

Haziran -2013 - Յունիս

ՄԴՀԿ անդամյարգարժան գրող հրապարակախօս Հրանտ Ամիրեանի «Հավերժութեան ճամփորդները» գիրքէն վերցուած նիւթերէն կազմուած տեղեկութիւնը Արեւմտահայերէն եւ Թիւրքերէնի թարգմանած է Սարգիս Հացպանեանը:

